శ్రీ

దక్షిణాగోగ్రహణము

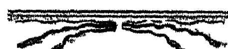
కందుకూరి వీరేశలింగముచే
రచియింపఁబడినది.

మూఁడవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:
హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము.

శ్రీరామ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము
రాజమహేంద్రవరము.
1948

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రములు.

సుశర్మ:—త్రిగర్తాధీశుఁడు

సత్యసేనుఁడు:—సుశర్మ తమ్ముఁడు

విక్రమభుజుఁడు:—త్రిగర్త సేనాధిపతి

ఘటోదరుఁడు, నిపుణకుఁడు:—సుశర్మయొక్క భటులు.

ధనగుప్తుఁడు:—విరాటరాజు ప్రియభృత్యుఁడు, వైశ్యుఁడు

విరాటరాజు:—మత్స్యదేశపురాజు; విరాటనగరాధీశుఁడు

వామనశర్మ:—పురోహితుఁడు

సుధేష్ణాదేవి:—విరాటరాజు భార్య

ఉపచారిక:—చేటిక

కంకుభట్టు:—ధర్మరాజుయొక్క మాఱుపేరు

వీరసేనుఁడు:—విరాట సేనాధిపతి

దామగ్రంధి:—నకులుని మాఱుపేరు

తంత్రీపాలుఁడు:—సహదేవుని మాఱుపేరు

వలలుఁడు:—భీముని మాఱుపేరు

పురుషోత్తవర్మ:—విరాటనగరపు కాపు

వజ్రబాహువు:—పురుషోత్తవర్మ కొమారుఁడు

దౌవారికుఁడు, సూతుఁడు, భటులు, సైనికులు &c.

శ్రీ

దక్షిణగోగ్రహణము

ప్రథమాంకము

రంగము — విరాటనగర సమీపారామము.

[సుశర్మయుఁ దమ్ముఁడగు సత్యసేనుఁడును, సేనాధిపతి యగు విక్రమభుజుఁడును, భటులును ప్రవేశించుచున్నారు]

సుశ — ఓ సేనానీ! విక్రమభుజా! మనదుర్యోధనమహారాజుగా రనన్యసామాన్య మేధావంతులుసుమా. రారాజుగా రూహించిన ట్లీకవేళఁ బ్రచ్ఛన్నవేషు లయి పాండవు లిం దుండిన నుండవచ్చును. నీ వేమి తలఁచెదవు?

విక్ర — ఉండనేవచ్చును. ఆమహారాజుగారిది కుశాగ్రబుద్ధి గదా!

సుశ — అందుకు సందేహ మేమి? భీష్మద్రోణకృపాశ్వత్థామాది ధీమంతు లందఱు నుండఁగా నిండుసభలో దుర్యోధనమహారాజుగారి కొక్కరికిఁ దక్క మఱి యెవ్వరికైనను నీయాలోచన తోఁచినదా?

గీ. ఆవగింజంత యవకాశ మబ్బెనేని,
యతఁడు కొండంతయూహ చేయంగఁ గలఁడు;
పనిని దూర మాలోచించి కనుటగాదె
శేముషీమంతులకును విశేష మెందు?

విక్ర — ఒకానొక యబలామూలముననే సింహబలుఁ డొక్కసుపారబాహుబలునిచే నిహతుఁ డయ్యె నను వృత్తాంతశ్రవణమాత్రముననే కదా సుయోధనుఁ డంతయూహ చేయఁగలిగెను! ఆయూహయే సత్య మయ్యెనేని, ఆతనిబుద్ధిసంపద యెంతయైనను శ్లాఘింపఁదగినదే.

సుశ — నిస్సందేహముగా.

సీ. బలుఁడు శల్యుఁడు సింహబలుఁడు భీముండును సమబాహుబలు లిలా [చక్రమునను
చంపిన నొండొరుఁ జంపంగవలెఁ గాని పరు లేరు వారిఁ జంపంగ లేరు
శల్యుండు హాలియును జాలదవ్వగనుంటఁ జంపియుండర లకీచకుని వారు
కావున భీముండె గంధర్వుఁడను పేర నడిరేయి నాతనిఁ గెడపియుండు
నంతె కాకుండఁ దా నొక్క యింతికొఱకు
సింహబలుఁ డీల్గె నని జనుల్ చెప్పుకొనుట
కతన నయ్యింతి ద్రౌపది కాఁగనోపు
ననుచు నీరీతి నూహించె నవనిభర్త.

విక్ర — మేలు మేలు! అది మిక్కిలి చక్కనియూహ.

సుశ — కానిమ్ము.

ఉ. ఎవ్వరు చంపి రేమి? దివి కేగెను గీచకుఁ డంతెచాలు; నా
కివ్వడిఁ బండు వయ్యె నలహీనుని దుర్మరణంబు వింటచేఁ;
జివ్వను భంగపుచ్చె మును చేవమెయిన్ ననువాఁడు క్రూరుఁడై
యవ్వెడఁగు న్వధించి నతఁ డాప్తుఁడునా కతఁ డెవ్వఁడేనియున్.

సత్య — అన్నయ్యా! కురుమహీకాంతుఁ డూహించినట్లు సింహబలు నంతకాంతికంబున కంచినవాఁడు భీమసేనుఁ డేయినను, నీ కాతఁ డాప్తుఁడే యగునా?

సుశ — (కొంచె మాలోచించి) అవు నాప్తుఁడే యగును. తమ్ముఁడా!

క. మన మియ్యెడ కరుదెంచుట
యనఘా! పాండవుల నరసి యడవికి వారిన్
జనుచుటకొఱకును గాదే
ఘనసమయాతిక్రమంబు కనఁబఱిచి వెసన్?

కీచకాంతకుఁ డిప్పుడు భీముఁడే యయి బయలఁ బడునేని, ప్రతిజ్ఞాభంగమును జెప్పి యెప్పటియట్ల యప్పాండవుల మరల నడవులకుఁ బంపి మనము స్వామి కార్యనిర్వహణ ధురుర్యులము కాఁగలుగుట కతఁడు తోడుపడినవాఁడౌను గాన మన కట్టిమహోపకారి యాప్తుఁడు గాక యన్యుఁ డెట్లగును?

సత్య — అది సత్యమే కాని పాండవులే యిం దుందు రనుకొందము. అప్పుడు—

క. పాండవమహాబ్ధి వెలువడి
చండతరవిరాటవాయు సంప్రేరితమై
నిండి యతివేలముగ మన
దండుల వడి నాక్రమింపఁ దరమే నిలుపన్?

సుశ — మన మప్పుడును భయపడవలసినపని లేదు. మనల నిక్కడకుఁ బంపునప్పుడు కురురా జన్నమాట వినలేదా?

ఉ. ఏసరు పాండవాంబునిధి నీఁదుట దుర్భర మయ్యె నేని, దు
శ్శాసన వాయుసంగతిని శాంతనవాది సునావికేంద్ర రా
ధాసుత కర్ణధారసహితం బగు కౌరవరాజపోత ము
ల్లాసముతోడ వచ్చి మనలన్ సరగం దరిఁ జేర్పకుండునే?

సత్య — కురురాజు కౌరవయోధులతో రేపుగదా యిక్కడకు వచ్చును?

క. మన మీదినమునఁ బసులన్
ఘనజవమునఁ బట్టఁగానె కని కౌంతేయుల్
చనుదెంచి తాఁకిరేనియు
ననిలోన స్వారి గెలుప నగునే మనకున్?

అభీమార్జునుల పేరు తలఁపునఁ బొటిన నాగుండె లిప్పుడు తటతట కొట్టుకొనుచున్నవి.

మ. బకకిమ్మీరహిడింబముఖ్యదనుజవ్రాతంబు నెవ్వాఁడు మ
త్తకరీంద్రంబులఁ ద్రుంచు సింహముగతిన్ దార్ద్రుంచె; నెవ్వాఁడు యూ
చకబంధున్ భుజవీర్యసింధుని జరాసంధున్ హతుం జేసె; నా
ప్రకటస్థేముని భీముని దలఁప నాప్రాణంబు భీతిల్లెడున్.

మ. పటుశౌర్యోన్నతి నెక్కటిం గడఁగి దేవవ్రాతముం గూల్చి దు
ర్ఘటమౌ ఖాండవదాహము న్సలిపె; నాగంధర్వయూథంబు ను
ద్భటశక్తిం బరిమార్చి కాచెఁ గురుభర్తన్ఘోషయాత్రన్; మహో
త్కట తేజోనిధి యైన యానరునకున్ ధాత్రి న్నరుల్ లెక్కయే?

సుశ—ఓయనుజా! నీవాశంక పెట్టుకోకు. వారజ్ఞాతవాససంవత్స రాంతములోపల బయలఁబడి ప్రతిజ్ఞాభంగ మగునట్లుగా మనతో యుద్ధము చేయవత్తురా? తమ్ము లొక వేళ తొందర పడుదు రనుకొన్నను, ధర్మ రాజు మయినపనికి ధర్మరా జెన్నఁడయిన నొడఁబడునా?

గీ. తమ్ము లొక వేళ నున్మత్తదంతు లట్లు
విడివడిన, ధర్మజాంకుశ విహతిచేతఁ
దారు మరలింపఁగాఁ బడి ధర్మపాశ
బద్ధు లగుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గానపాలు కారె?

కాఁబట్టి మనము ముందుగాఁ బాండవులవృత్తాంతమునే విచారింతము. దుర్యోధనమహారాజు నాజ్ఞయు మన కట్టిదేకదా? మీరు పాండవులు నుండి యని మనము నిరూపించినతోడనే వారు మాఱుమాటాడక తత్క్షణ మరణ్యమార్గము పట్టుదురు. ధర్మజుఁడు ధర్మము తప్పుటవలన లభించెడు నింద్రపదవి నైనఁ దృణకణమువలె నిరసించును.

సత్య—ధర్మనందనుఁడు ధర్మ మెప్పుడును దప్పఁడని నీకు దృఢ నిశ్చయ మున్నదా?

సుశ—సూర్యుఁడు నేఁడు సహజ తేజోవంతుఁడై పూర్వదిక్కున నుదయించునని కెంత నిశ్చయ మున్నదో యంత నిశ్చయ మున్నది. సూర్యుఁడు నైజ తేజము విడుచు నని నీ కేమయిన సందేహ మున్నదా?

ఉ. భానుఁడు నైజతేజమును బాసిన, సీతకరుఁడు వేఁడిమిం
బూనిన, నగ్ని చల్లపడిపోయిన, వార్ధి జలంబు ఘోరతం
మానిన, వ్యాఘ్రసింహములు మాంసము తింటఁ బరిత్యజించినన్,
దా నిల ధర్మనందనుఁడు ధర్మపు తప్పఁ డొకించుకేనియున్.

సత్య—అజ్ఞాతవాససంవత్సర మీవఱకే కడచిన దేమో! అప్పుడు పాండవుల నెవ్వ రడ్డుపెట్టఁ గలరు?

సుశ— అజ్ఞాతవాసాబ్దమింకను నతీతము కాలేదు. దాఁటిపోయిన యెడలఁ బాండవుల వెదకించుటకు దుర్యోధనమహారాజంతే మతి హీనుఁడా?

సత్య—అట్లయిన మనము పాండవాన్వేషణప్రయత్నము నే చేయుదము.

సుశ—విరాటునిగర్వ మడఁపక ముందుగా మన కావని సాధ్యము కాదు. కాఁబట్టి మనము ముందుగా శత్రువైన విరాటుని పసుగణ మును వస్తుసంపదను జూఱగొందము.

సత్య—మమ్ము దేవరచిత్తమువచ్చినపనికి నియోగింపవచ్చును. మే మందఱము భవదాజ్ఞాధీనమానసుల మయి వేచియున్నాము.

సుశ—(పయివంకఁ జూచి) ఓవిక్రమభుజా! తూర్పు తెల్లవాఱు చున్నది. మనచేఁ బంపఁబడినచారు లింకను రాలేదు. రాత్రి యంతయు నడిచిన మార్గాయాసముచేత సేనలు నిద్రకుఁ బడినవి. సేనలను లేపి యుద్ధసన్నద్ధము లగునట్లు చేయుము.

విక్ర—తమయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

సుశ—మనజాడ కనిపెట్టి యెవ్వరును శత్రువులకుఁ దెలుపక మునుపే మన మాకస్మికముగాఁ బోయి గోగణమునుబట్టి యడ్డువచ్చిన గోపాలురఁ బాఱఁ ద్రోలి పసుబృందమును ముందు కొంతసేనతో సత్య సేనుని వెంటఁ బంపి వేయవలెను. వెనుక మన మనుకూలస్థలమున సేన

లను బన్నించి నిలిచి పశువిమోచనమునకుఁ వచ్చెడి విరాటాదుల నోడించుటకు సంసిద్ధుల మయి యుండవలెను.

విక్ర—అలాగుననే యుందము.

సుశ—విరాటుని నోడించి యాతనినగ రెప్పుడు చూఱకొందమా యని నామనస్సెంతో తహతహపడుచున్నది. పూర్వ మాతఁడు పఱచిన భంగపాటు నాహృదయము నిప్పటికిని శల్యమయి వేధించు చున్నది. వేగులవారు వచ్చెడులోపలనే మన దళములను నడిపించుకొని పోయి గోవులను బట్టుదమా?

విక్ర—స్వామీ! తొందరపడఁబోకుఁడు. మనచేఁ పంపఁబడిన నిపుణకుఁడు మొదలయినవారు దేశకాలానుకూల్యములను విచారించు కొని యింతకు వచ్చుచుందురు. మన కిది క్రొత్తదేశము; మార్గ మడిగినను జెప్పువారు లేరు; మర్మ మెఱుఁగక శత్రు మధ్యమున సాహసించి పనిచేసినచోఁ దరువాతఁ బశ్చాత్తాప పడవలసివచ్చును. విరటుఁడును మన కశ్రమసాధ్యుఁడు కాఁడు. అతనిబలవిక్రమాదులను మును దేవర కొంత యెఱుఁగుదురుగదా?

సుశ—(తిరస్కారముతో) విరాటుని గిరాటుని నాముందఱ నొకపౌరుషశాలినిగా, జెప్పకుము. అతనివిక్రమము నే నెఱుఁగనిది కాదు. ఆతఁ డొకసారి యెట్లో దైవికముగా రణజూదమున నాపయి గెలుపు కొనుట నీ వొకమహాకార్యముగా నెంచుచున్నావు. ఆచిఱు గెలుపయినను సింహబలునిచే నైనదిగాని స్వశక్తిచేత నైనది కాదు.

సత్య—అట్లయిన సింహబలుఁడు మరణము నొందినందున కయి మన మిప్పుడు సంతోషపడవలెను.

సుశ—సింహబలుఁ డున్ననేమి? ఆసింహబలుఁ డయినను నేకరయ సాళ్వులను దోడు చేసికొని వచ్చి నాతోఁ బోరి యల్పజయమును బొందఁ గలిగెనుగాని యిప్పు డీవిరాటుఁడును సింహబలుఁడునుమాత్రమే

వచ్చియుండినయెడల నే నాఖురపుటను కాలిక్రిందను జీమలను వలె నలిపివేసి యుండనా?

ఉ. సింహబలుండు నేఁ డిచట జీవముతోఁడుత నుండెనేని, నే
 రంహగతిం గనద్గద కరంబున దాలిచి దంతిమోదికిఁ
 సింహము దూఁటకై నడిని జెంగున దూఁకి, గదాహతి నృడిఁ
 సంహరణం బొనర్చి నిమిషంబునఁ దీర్చనె తొంటివైరమున్?

విక్ర — ఇప్పుడు దేవరవారు స్వబలమునం దతివిశ్వాస ముంచి పరబలమును దిన్నఁగా గణి ంచు కున్నారు. మనసేనలు మార్గాయా సముచే నలసి—

సుశ — తాళు, తాళు, వాకిట నేదో కలకలము వినవచ్చుచున్నది. ఆలకింపుము.

[తెరలో]

గీ. బ్రతికియున్న నిన్ను రణరంగమున మున్న
 సింహబలుఁడు గెలిచె శితశరాళిఁ;
 జచ్చియున్న యతనిఁ జప్పిడిమాటల
 గెలిచె దిప్పుడు నీవు గృహమునందు.

సుశ — (కోపముతో) విక్రమభుజా! ఆప్రలాపము విన్నావా? ఆయువు మూడిన వాఁ డెవ్వఁడో చాటుననుండి నిర్భయముగా నన్నె యాక్షేపించుచున్నాఁడు! వాఁడు ప్రాణము లొల్లఁడు కాఁబోలును! ఈరాజద్రోహి మనపరిజనులలో నెవ్వఁ డయి యుండును?

విక్ర — ఆకంఠస్వరము ము న్నెన్నఁడును విన్నదికాదు. శత్రుపక్షమువాఁ డెవ్వఁడైన మనవారిచేతఁ జిక్కి యట్లు ప్రేలుచుండి యుండును. మనపరివార మెక్కడ! స్వామిద్రోహ మెక్క డ!

సుశ — కావచ్చును. ఆదుష్టునిఁ దక్షణ మిక్కడ కీడ్చుకొని రమ్మనుము.

విక్ర— ఓరీ! ఘటోదరా! ఆనందపడిచేయువారి శండవతిని ప్రభువుగారి సమ్ముఖమునకుఁ దీసికొనిరా

ఘటో—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[తెరలో]

ఓసీ! పలుగాకీ! నీ విప్పుడు కూసినకూఁత మాప్రభువుగారిచెవులఁ బడి యుండిన పక్షమున నీతల యిఁక నీమెడమీఁదఁ దడవు నిలువదు. నీకు మృత్యువు సమీపించినది మిడిసిపోక నడువు.

విక్ర—(చూచి) మననిపుణకాదు లెవ్వనినో పెడరెక్కలుకట్టి దేవరసన్నిధి కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

సుశ— ఇప్పుడు డాకాలు లజచినవాఁడు వాఁడే యై యుండును. అందుకు సందేహము లేదు. నేనూరక మనపక్షమువాఁడని భ్రమపడితిని.

[అప్పుడు నిపుణకుఁడు, ఘటోదరుఁడు, పెడరెక్కలు విఱిచికట్టిన యొకవైశ్యునితోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నిపు —దేవా! నమస్కారము. దేవరంతు విజయము మగుఁగాక!

సుశ—నిపుణకా! కార్యసాఫల్యము చేసికొనివచ్చితివా?

నిపు—మనసుభటు లిప్పుడె కార్యము పండించుకొనివత్తురు. నేను వారిని వెనుకవిడిచి దారిలోఁ దాఁటుచున్న వీనిని బట్టుకొని వచ్చి నాఁడను.—ఓధనగుప్తా! మారాజుగారికి మ్రొక్కుము. చెప్పినను చేయుత్తవేమి?

ధన—(గర్వముతో) ఈబంధములు లేనప్పుడే పరులముందు చే యొగ్గనివాఁడను నే నీనిర్బంధముతో మ్రొక్కుదునా?

సుశ—ఓ వదరుఁబోతా! ఎవఁడవురా నీవు?

ధన—(గర్వముతో) మాప్రభువువారిపశువులను దొంగిలివచ్చిన యీదొంగల గుంపునకు నాయకుఁ డీముష్కరిలో నెవ్వఁడో ముందు చెప్పుఁడు. నే నాతని కొకింత బుద్ధిచెప్పవలెను.

సత్య — ఇట్లు కాఱులు ప్రేలుచున్న యీతులువనాలుక కోయక కత్తి చేతఁబట్టుకొని యూరక చూచుచున్నా వేమిరా?

ఘటో — (ఒరలోనుండి కత్తి దూయుచున్నాఁడు.)

సుశ — ఘటోదరా! క్షణకాలము తాళుము. వీఁడు శత్రుపురము నందలి వార్తలేమైనఁ జెప్పునేమో యడిగి తెలిసికొందము — ఓనిపుణకా! వీఁ డెవఁడు?

నిపు — వీఁడు విరాటుని ధనాగారమునందున్న బచ్చు. వీనిపేరు ధనగుప్తుఁడఁట! వీఁడు మొదట మాతో శాంతముగా మాటాడుచు మేము దేవర నిర్దేశము చెప్పఁగానే కాఱులఱవ మొదలు పెట్టినాఁడు.

ధన — మీకు శత్రుపురమునందలి వార్తలు కావలెనుగా! ఏమి యీ త్రుళ్ళు! సిగ్గులేక —

ఘటో — ఓరి మూర్ఖా! ప్రేలక యూరకుండెదవా? ఈకత్తితో నీనాలుక కోయుదునా?

ధన — కోయుము కోయుము. నిర్దోషులనాలుకలు కోసెడి యసహాయశూరుఁడవు నీ వొక్కఁడవేనా మీసేనలో నీవంటిపుణ్యాత్ము లింకను బలువు రున్నారా?

సత్య — వీనికి నేఁ డాయువు మూఁడినది.

ధన — మీరు చెప్పనక్కఱలేదు. నా కాయువు మూఁడిన దని నా కీవఱకే తెలియును.

సత్య — ఎట్లు తెలిసినది.

ధన — మీవంటి దురాచరితుల చేతులలోఁ బడుటచేత.

విక్ర — వీనికి నిశ్చయముగా నే చావు వ్రాసినది.

ధన — అందుకు సందేహమేమి? ఈ జ్యోతిషము నాకు నీకంటెను బాగుగాఁ దెలిసినది. నీభటులు నన్నెప్పుడు పట్టుకొన్నారో నా కప్పుడే చావు వ్రాసినదని నీ ముఖవిలాసము చూడకమునుపే నే ననుకొన్నాను.

సత్య—ఈశుంఠకు జ్యోతిషముకూడఁ దెలిసినదా?

ధన—ఒక్క జ్యోతిషమేకాదు మీసన్నిధికి రాఁగానే నా కిప్పుడు సాముద్రికమును దెలియుచున్నది. మీముఖలక్షణము తేఱిపాఱఁజూచిన కొలఁదిని నామరణము నా కంతకంతకుఁ దేటగా బోధపడుచున్నది.

విక్ర—ఓరి వైశ్యాధమా! ప్రేలఁబోకు.

సుశ—ఈనీచుఁడు చావునకుఁ దెగించి తెంపరియై నోరికి వచ్చినట్లెల్లఁ బ్రేలుచున్నాఁడు. వీనిచేఁ బ్రేలింపకుఁడు.

ధన—నానోరడఁగియుండదు. నన్ను రేఁచుట తేలని జోకొట్టుట సుమీ!

సుశ—వీఁడు వైశ్యుఁడనుచున్నారే వీనివంశమునలేని యీ వాక్యశూరత వీని కెట్లు వచ్చినది?

సత్య—తల్లి వైశ్యాంగనయే యయియుండును. వీనితండ్రి నెవ్వ రెఱుఁగఁగలరు?

ధన—ఈశ్వరుఁ డెఱుఁగఁగలఁడు. నినుబోటి యజ్ఞు లెఱుఁగలే కున్న నష్టమేమి? సహజభీరువు లని పేరొందిన వైశ్యులే మావీట నింత శూరు లయియుండఁగాఁ బరాక్రమోపజీవు లయినవారిచర్య లెట్లుండునో నన్నుఁబట్టి యూహించుకోనుఁడు.

సత్య—వీఁడు సురాపానము చేసినవానివలెఁ బ్రేలుచున్నాఁడే!

ధన—సురాపానము చేయుట మాకులాచారము గాదు.

సుశ—నిపుణకా! వీని కేమైన నున్మాద మున్నదా?

నిపు—మనదండయాత్రనుగుఱించి ప్రసంగింపనంతవఱకు వీఁడు మహర్షివలె మాటాడినాఁడు. ఆపేరెత్తఁగానే వీని కీవెఱ్ఱి యెత్తినది.

సుశ—(తనలో) వీనిని మంచిమాటలాడి దారికిఁ దేవచ్చునేమో చూతము (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా! నీవు మంచివాఁడవు. భయపడఁబోకు. నీప్రాణములు రక్షింపించెదను. మనస్సు పదిలపఱుచుకొని నేనడిగినదానికి సదుత్తరము చెప్పుము.

ధన—ప్రాణభయ మెప్పుడును నాకు లేదు. మీకుఁ గావలసి నన్ని సదుత్తరములను జెప్పెదను. మీప్రశ్నపత్రములను విప్పుఁడు.

సుశ—మీవీటఁ బాండవు లున్నారేమో యెఱుఁగుదువా?

ధన—ఎఱుఁగుదును.

సుశ—ఏ మెఱుఁగుదువు?

ధన—పాండవులు లేరని.

సత్య—వీఁ డసత్యము పలుకుచున్నాఁడు.

ధన—మావీట నున్న కుక్కయు నసత్యము పలుకదు.

సుశ—ఎఱుఁగకున్నఁ బోనిమ్ము. కోపము తెచ్చుకొనకు. మీరాజు గారి బావ సింహబలుఁడు సుఖుఁడై యున్నాఁడేమో చెప్పఁగలవా?

ధన—చెప్పఁగలను. అతఁడు చచ్చి స్వర్గలోకమున సుఖుఁడై యున్నాఁడు.

సుశ—స్వర్గలోకముననా?

ధన—స్వర్గమునఁ గాకున్న నరకమున నని నిశ్చయముగాఁ జెప్ప వచ్చును. ఏదో యొకలోకమున నున్నాఁడు. ఈలోకమునమాత్రము లేఁడు.

సుశ—ఎందుచేతఁ జచ్చినాఁడు?

ధన—తనదుర్గత్వముచేత.

సుశ—ఎవనిచేతఁ జంపబడినాఁడు?

ధన—విధిచేతఁ జంపఁబడినాఁడు.

సుశ—నీవేదాంతార్థ మక్కఱలేదు; లౌకికార్థము చెప్పుము. సింహబలుని జంపినవాఁ డెవ్వఁడు?

ధన—గంధర్వుఁ డఁట!

సుశ—భూలోకమున నున్న సింహబలునకు గగనచరుఁ డైన గంధర్వునితోడ వైర మేల కలిగినది?

ధన—ఖగనచరు లేమి? భూచరు లేమి? దుష్టున కందఱును వైరులే. పరాంగనానురక్తులకును బరధనాసక్తులకును వైరులు కానివా రెవ్వ రుందురు? కండ్రకొవ్వున వాఁ డొక్క మహాపతివ్రత కాశపడఁగా, కావలసినకార్యము గంధర్వులే ...

సుశ—అతఁడు జారత్వదేవతకే బలి యయ్యెనా?

ధన—అవును. ఆరాక్షసికే నరబలి యయినాఁడు. పరకాంత కాశపడి బ్రతికినవాఁడెవఁడు?

ఉ. సీత మహాపతివ్రతను జేరఁగఁ గోరి దశాస్యుఁ డీల్గఁడే?
పాతకియైన సురాంగనలఁ బట్టి వెస ... కూలఁడే?
ఘాతుకులైనయాదనుజకాంతుఁ మట్లు నరకృతిన్ సురా
రాతి యితండు పుట్టి మహి బ్రమ్మఁడెను, నేఁ డిట వింత యేటికిన్?

సుశ—(తనలో) ఈమూఢుఁడు దారికి వచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక మెల్లఁగాఁ గార్యాంశమునకు దింపెదను. (ప్రకాశముగా) ఓసెట్టీ! అన్నగారి దుర్మరణమును జూచి తమ్ము లోర్చి యూరకుండిరా?

ధన—ఆయన్నతమ్ము లేల యూరకుందురు? అన్నవలెనే త్రుళ్ళిపడి సాధుహింసకు యత్నింపఁగా గంధర్వులెత్తిఁగి యన్నవద్దకే వానిని దోడుపంపిరి.

సుశ—అది సరేకాని యాదుష్టుఁ డాశించిన యామహాపతివ్రత యెవ్వరు?

ధన—అంతఃపురపరిజనముమాట నన్నడుగఁబోకు. నేను బరకాంతఁ జేరెత్తను.

సుశ—పోనిమ్ము. మీదేశమునఁ బశుసమృద్ధి గలదా?

ధన—కావలసినరత యున్నది.

సుశ—విరాటుపశువు లెక్కడ క్షేమముగా నుంచఁబడును?

ధన—మా రాజుపశువులా! సరిసరి! మీ తలఁపు నా కిప్పుడు బోధపడుచున్నది. ఆపశువార్త పశువులకే కాని మన కెందుకు?

సుశీ—(తనలో) పశువులపేరు తలపెట్టఁగానే వీనికి మరలఁ బిచ్చి యెత్తుచున్నది. (ప్రకాశముగా) నీవు ప్రాణముల కాశపడెడుపక్షమున నీళ్ళు నమలక నిజము చెప్పుము. నీ కభయదానము చేసెదను.

ధన—నాకు రాజభక్తి కంటెను ప్రాణము లెక్కువవి కావు. వలయునేని యీపాడుప్రాణములం బుచ్చుకొమ్ము. నే నీ దేహము నైనను విడిచెదనుగాని ప్రాణము పోయినను రాజద్రోహము చేయను.

క. రుజలం బస చెడి ముదిమిని
ద్యజియింపఁగవలయు నట్టిదగు నీయొడలిన్
భజియించిన స్వామ్యర్థము
త్యజియించుటకంటె భాగ్య మన్యము కలదే?

సుశీ—ఓయి పిచ్చివాఁడా! మామాట వినక నీ విప్పు డేల నిష్కారణముగాఁ జెడిపోయెదవు? నీవు చెప్పకపోయినను మే మెట్టును మీరాజుగోవులను బట్టకమానము. మానిపుణకుని వెంటఁ బోయిన చారులు సర్వమును దెలిసికొని నీ విక్కడ నుండఁగానే వత్తురు. ఈలోపలనె బుద్ధిమంతుఁడ వయి మాకిప్పుడు త్రోవ చెప్పి నడిపించితివా, నీకుఁ దగిన ప్రత్యుపకారమును జేసెదము. ఇదిగో ప్రస్తుత మీబహుమానము నందుకొమ్ము. (అని చేతి రత్నకంకణ మియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.)

ధన—ఆహాహా! బహుమానమా!

సుశీ—అవును బహుమానమే. మాబహుమాన మన్న నీ కంత తిరస్కారముగా నున్నదా?

ధన—ఒక్క నీబహుమానమునే కాదు నీబహుమానమును నిన్నును గూడఁ దిరస్కరించుచున్నాను. నేఁ డుండి రేపు పోయెడు

నీతుచ్ఛధనమును నీయొద్దనే యుంచుకొమ్ము. నావద్ద నెన్నఁడును దఱుఁగని దివ్యధనము కావలసినంత యున్నది.

సుశ—మీరాజువద్ద నని నీ యభిప్రాయము కాఁబోలును!

ధన—కాదు నావద్ద ననియే.

సుశ—నీయింటివద్దనా?

ధన—ఇంటివద్దకా దిక్కడనే.

సుశ—ఇక్కడ నెక్కడ?

ధన—ఇక్కడ. (అని హృదయమును జూపుచున్నాఁడు)

సుశ—అక్కడనున్న దేమిధనము?

ధన—ఏమిధనమా? సత్యధనము; దయాధనము; ధైర్యధనము; అమూల్యనీతి ధనము. ఈధనములు మీకు వేయిజన్మము లెత్తినను రావు.

సత్య—ఓరి చండాలుఁడా! స్వపరతారతమ్య మెఱుఁగక నోరికి వచ్చిన ట్లెల్లను బ్రేలుచున్నావు!

సుశ—ఈమూర్ఖుఁడు సామవచనములచేతఁ జక్కఁ బడఁడు. ఓభటులారా! వీనిని దండింపుఁడు.

భటు—ఓరిమూర్ఖా! నీపాపఫల మనుభవింపుము. (అని కొట్టుచున్నారు.)

ధన—అనుభవించెదను! అనుభవించెదను! మీ రన్నట్లు స్వయంకృతాపరాధ ఫల మనుభవింపక తీఱదు. ఇక్కడ నావిషయమునఁ జేసిన దంతయు మీ రక్కడ యమసన్నిధానమునందు కోటిగుణితముగా ననుభవించెదరు.

సుశ—ఓరీ! ఇకనైన బుద్ధితెచ్చుకొని మీరాజుగుట్టు చెప్పెదవా? నిన్ను మన్నించెదను.

ధన—మన్నింప నక్కఱ లేదు చెప్పెదను వినుము,

సుశ—సావధానులమయి యున్నాము. చెప్పుము.

ధన—ఇదిగో మర్మము విడిచి చెప్పుచున్నాను. నీవు వృథా పశుహరణమున కేల యత్నించెదవు? వంచకులకుఁగాని ఋజుమార్గవర్తులకు గోప్యాంశమేమి యుండును? ఆతనిగుట్టంతయు నీతి తప్పకుండు టయే.

గీ. దుర్నిరీక్ష్యుఁడౌ మత్స్యేంద్రు దోర్యుగంబు
నోరసి నిలిచిన మగఁటిమి యొసవుఁగాక,
భీరులగుగోపులను గొట్టి నోరు లేని
పసరములఁ బట్టు టది యేటిపౌరుషంబు?

నీవు మానప్రాణములు దక్కించుకోఁ గోరితివా, యీవ్యర్థప్రయత్నమును మాని యిప్పుడు వచ్చినదారినే మరల నింటిమార్గము పట్టుము. నీకీ దుర్బుద్ధి వదలక ప్రాణములు చేదయి చెడిపోఁ దలఁచితివా, పోయి గోవులను బట్టుము. అప్పుడు

మ. లయకాలానలభీషణాకృతిని లీల న్నీదు సేనాటవిన్
రయమారంగ శరార్చులం బొదివి తీవ్రప్రక్రియం గాల్చుచున్
భయదాస్త్రంబుల నవ్విరాటుఁడు నినున్ దర్పోద్ధతిం దాఁకఁ ద
ద్దయుఁ బ్రాణంబును మానమున్ రణమునం దక్కించుకో నేర్తువే?

మ. గజబృందంబులతో నఖ్వమదరేఖన్ దా శతానీకుఁడున్,
విజయాశ్వంబులతో భుజాబలపుఠీవిన్ సూర్యదత్తుండు, వా
యుజవం బొప్ప రథాళితోడ మదిరాస్యుండున్, ద్రిమూర్తుల్కృపా
నుజు లొక్కమ్మడిఁ దాఁకఁ గూలరె భవన్మఖ్యాగ్ర సేనాపతుల్?

ఉ. ఆతని యగ్రనందనుఁ డహర్పతితేజుఁడు శంఖుఁ డున్మదా
రాతిభయంకరుండు మృగరాజు గజంబులఁ బోలెఁ దోలి బల్
శాతకృపాణిచే నడరఁ జంపఁగ నొంపఁగ నీదుసైనిక
వ్రాతము గుండియల్ పగిలి పాఱక జాఱక నిల్వ నేర్చునే?

క. చాపం దలఁచితి వేనియు
గోవుల నిటఁ బట్టు మీవు కుటిలత్వమునన్;
జావక బ్రదుకం దలఁచిన,
నీ విదె నాబుద్ధి వినుము నేగుము పురికిన్.

సుశ — ఓరీ! ఆత్మస్తుతి పరనిందాపాండిత్యధురీణా! నీచదువు పూర్ణమయినదా? ఇంకను గొంత కొంత యున్నదా?

ధన — చెప్పవలసినదానిలో సహస్రాంశమయినను గాలేదు. అందనిమ్రానిపండ్ల కఱ్ఱులు చాచుటవలన నేమి ప్రయోజనము? శక్యాశక్యవిచారము లేక నీ వేల నిష్కారణముగా చెట్టు గొట్టి పైని వ్రేసికొనెదవు? మారాజు వీరాధివీరుఁడు —

సుశ ఇంతటితో నీచదువు చాలించుము. నీపాండిత్యము మేము మెచ్చుకొన్నాము — విక్రమభుజా! మన మీమూఢునితోఁ గాల మంతయు వ్యర్థపుచ్చుచున్నాము. వీనితో వేయేండ్లు మాటాడినను మనకుఁ బ్రయోజనలేశమును గలుగదు. ఓఘటోదరా! వీనిని గొనిపోయి మనకార్యాలోచన వినఁబడకుండ దూరముగా నాతాళవనమునం దుంచుము. బంధములు త్రెంచుకొని పాఱిపోకుండ వీనిని పదిలముగా మీ రందఱును గను గలిగి కాచుచుండవలెను జుడీ.

ధన — (తనలో) ఇతఁడు నాకు మంచియుపాయము తోఁపించినాఁడు.

ఘటో — చిత్తము. (అని ధనగుప్తునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సుశ — విక్రమభుజా! వాఁడు దాఁటిపోయినాఁడా?

విక్ర — పోవుచున్నాఁడు. మన మింక రహస్యాలోచనము నుపక్రమింపవచ్చును. అదె మననిపుణకుఁడు మరల వచ్చుచున్నాఁడు. అతని ముఖవికాసము చూడఁగా నేదో శుభవార్త తెచ్చుచున్న ట్లున్నది.

సుశ — మనరాక శత్రువుల కెఱుక పడకుండ నేను నీతోఁ జెప్పినట్లు చేసినావా?

విక్ర — సర్వమును దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసినాను. భేరులు మొదలయిన రణవాద్యములు మ్రోయింపకుండ సైనికుల కాజ్ఞాపించినాను; భటు లెవ్వరును తోఁట విడిచి యవలకుఁ బోవకుండఁ గట్టడి చేసినాను! గుఱ్ఱములు గజములు —

సుశ — చాలును. ఇ వన్నియు సరేకాని విరటుని కదుపులజాడ మాత్ర మింకను మనకుఁ దెలియనే లేదు గదా?

[నిపుణకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

నిపు — స్వామీ! నమస్కారము. నేను వెనుక దిగవిడిచివచ్చిన భటులు విరటుని గోవులజాడ కనిపెట్టి వచ్చినారు. ఆతనిగోగణ మాతోఁట కీశాన్యమూలనున్న పొలములోనుండి గోపాలురచే రక్షింపఁబడుచున్నది.

సుశ — అట్లయిన వేగముగాఁ బోయి పసులఁ బట్టుదము లెండు. ఓవీరులారా! ఇప్పు డాధనగుప్తుఁడు ప్రేలిన వీరాలాపములను విన్నారా?

సత్య — మీ రావాగాడంబరము నమ్మి యణుమాత్రమును జింతిలఁబోకుఁడు.

చ. విరటునితమ్ములన్ మఱపుర విక్రమలీల వధించు వాఁడ నో
క్రూరుఁడనై నేను వ్యాఘ్రము మలుకన్ హరిణంబులఁ జంపు కైవడిన్;
నరవర! చింత మానుము మనంబున; నాయసిపాలు మత్స్యభూ
వరు నను జన్మ లెల్ల; సభవారు వినంగఁ బ్రతిజ్ఞ పట్టితిన్.

విక్ర — ఇఁక నాప్రతిజ్ఞ చిత్తగింపుడు.

క. శరములు ద్రుంచెద సునిశిత
శరధారలచేత నేన శంఖాదిమహీ
వరసుతుల నెల్ల; నాపా
లరయఁగ సేనానితోడ నఖిలకుమారుల్.

సుర—నే నిదె శపథము చేయుచున్నాను వినుఁడు.

క. విరటునిఁ బొరిగొనియెద నీ
ఖరతరకౌక్షేయకమున క్షణకాలమునన్;
విరటుఁడు నాపా లయ్యెడు
సుర లెల్లను వచ్చి తోడు చూపిరి యేనిన్.

ఓసత్యసేనా! నీవు నిపుణకుని వెంటఁ బోయి యడ్డమువచ్చిన గోపకులఁ దూపులపాలు చేసి గోవులను బట్టుము—ఓ విక్రమభుజా! నీవు సేనలను బన్ని పురమునకును గోవులకును మధ్య నిలువుము. పోమ్ము. నే నిదె నిన్నుఁ గలిసికొనెదను.

సత్య—అట్లు చేసెదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

రంగము—విరాటుని సభామంటపము.

[విరాటరాజును, రాణియైనసుధేష్ణాదేవియు ఉపచారిక యను చేటికయు, పురోహితుఁడగు వామనశర్మయు, దౌవారికుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విరా—ఓవామనశర్మా! నిన్నటిదినము పూజ్యులైన కంకుభట్లవా రాశౌచవిషయమయిన ప్రస్తావనలో "దశాహం బ్రాహ్మణానాంతు । క్షత్రియాణాం త్రిపంచక" మ్మని దేవల స్మృతివచనము నొకదాని నుదాహరించినారు. దానినిబట్టి పదియేనుదినము లాశౌచము పట్టవలసినపని లేదుగదా?

వామ—లేదు. దేశాచారమునుబట్టి మనము బంద్రెండుదినముల తోనే యాశౌచ శుద్ధి యగును. ధర్మశాస్త్రమును శిష్టాచారమున కను గుణముగానే యున్నది.

శ్లో. శుద్ధే ద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశా హేన భూమిపః
వైశ్యః పంచదశా హేన శూద్రో మాసేనశుద్ధ్యతి.

అను దక్షస్మృతివచనమును దేవరవారు చిత్తగించియుండ లేదా? ఈనటి కేర్పఱిచినట్లుగా సింహబలాదుల పత్నులచేత నేఁడే శుద్ధిస్నానము చేయింపవచ్చును. అయ్యో! సింహబలుని పే రుచ్చరింపఁగానే దేవిగారు మరల రోదనమున కారంభించినారు!

విరా—

చ. వనితరో! గ్రీష్మతాపమున వాడినపూసరమట్లు లున్న యీ
తనువును దుఃఖవహ్ని నిటు తాపము నొందఁగఁ జేసె దేల? నె
మ్మనమునఁ దాల్మి పూని యిఁక మానుము శోకము; నిన్నుఁజూచి నీ
తనయులు నేముఁ గుందెదము; ధైర్యమునన్మము నూఱడింపుమా.

నీ వీరీతిఁగా వేయేండ్లు చింతిల్లినను, అప్ప యేడ్చుచున్నదని జాలిపడి సింహబలుఁడును దమ్ములును లేచివచ్చి నిన్నోదార్తురా? వారు నీతల్లి కడుపునఁబుట్టనేలే దనుకొని వారిని మఱచిపొమ్ము.

ఉప—అమ్మా! ఊఱడిల్లుము.

వామ—ఓహో! ఈపండ్రెండుదినములలోనే యీమె యెంతే మాఱిపోయినది! నిత్యమును జూచుచుండఁబట్టి నే నీమె దేవి యనుకొంటిని గాని పదునేనుదినములక్రిందట జూచినవా రిప్పు డీమెను గుఱుతు పట్టలేరు. అమ్మా! ప్రభువుగారు చెప్పినట్లు చేసి దుఃఖమును నీమనసు లోనే దిగమ్రింగికొమ్ము.

సుధే — హా! సింహబలా! నిన్నెట్లు మఱచిపోఁగలుగుదునురా తమ్ముఁడా? నీవుపోయి నేటికిఁ బండ్రెండుదినములు దాటిపోయినను నామనోవ్యథ యంతకంతకు మఱింత క్రొత్తదగుచున్నది. వ అతునన్నను మఱపునకురాక నామనోనేత్రమున కిప్పుడును నీవు సైరంధ్రిని నీయింటికిఁ బంపు మని దీనముఖముతో వేఁడుచు నాయెదుట నిలువఁబడినట్లే కనఁబడుచున్నావు!

విరా — ఓ దేవీ! నీ వూరక తమ్ముఁడా తమ్ముఁడా యని పలవరించెదవు. ఇంకను నీ కెక్కడి తమ్ముఁడు? నీమీఁదఁ బ్రేమలేక నిన్ను విడిచిపోయిన కఠినచిత్తునికొఱ కెన్నాళ్ళు విలపించెదవు?

సుధే — ఓ ప్రాణేశ్వరా! ఎన్నాళ్ళని సెలవిచ్చెద రేమి? ఎన్ని యేండ్లు విలపించినను శోకసముద్రమునకు దరి గానరానట్లున్నది. నా కిప్పుడు క్షణ మొకకల్ప మగుచున్నది. ఎంతసేపటికిని తెల్లవాఱక నా కీరాత్రి యొక మహాయుగమైనది. హా దైవమా! చిరంజీవినినై దుఃఖము లనుభవింపు మని నన్ను లోకములోఁ బుట్టించితివా!

విరా — హా! హృదయేశ్వరీ! (అని తలవంచుకొని నేల చూచుచున్నాఁడు.)

ఉః — అయ్యో! రాజుగారును నధైర్యపడుచున్నారు! ఏమిబుద్ధి!

వామ — అమ్మా! ఊఱడుము. నిన్నుఁజూచి రాజుగారును దుఃఖపడుచున్నారు. భర్తగారిని మీపుత్రులను పుత్రాధికులనుగాఁ జూచుకొనుచున్న ప్రజలమయిన మమ్ములను జూచి దుఃఖముపశమించుకొనుము. మహారాజేంద్రా! మీ కీవెఱ్ఱియేమి? దేవిగారి నోదార్పవలసినవారు మీ రే యిట్లు వావిడిచి దుఃఖపడినచో ఇఁక మమ్మూఱడించువా రెవ్వరు? ధైర్యమవలంబించి దేవి నోదార్పుఁడు.

సుధే — ఓవిప్రోత్తమా! ఇట్లొక్కసారిగా నూర్వురు తమ్ములను మింగుకొని మరలఁ బ్రజలముఖములు చూచుటకు నాకు ముఖ మెట్లు

వెల్లును? ఇఁక నా కెక్కడిలోకము! ఎక్కడి ప్రజలు! లోకములో నన్నుఁ బోలు భాగ్యహీనురాలు వేఱొకతె లేదు.

విరా——ఓభూదేవోత్తమా! నే నీదేవి నెట్లోదార్పఁగలను?

ఉ. ఊరికిఁ బోయి రిఁకను సహోదరు లాదట నేఁట రేపటన్
దా రరుదెంతు రోర్చుకొను ధైర్యముతో నని యూఱడింతునా?
వారల నేను దెచ్చెదను వందురఁ బోకని యూఱడింతునా?
ఊఱడు మిట్టు లీ వనుట కొక్కయుపాయముఁ దోఁప దక్కటా!

హా! సింహబలా! నారాష్ట్రమునకు నీవొక పెట్టని కోటవుగదా? కొండవలె నీవు దండ నుండుటచేత నెట్టివిక్రమధురంధరులును నారాజ్యమువంకఁ దేఱిపాఱఁ జూడ వెఱచుచుందురు. ఇఁక నీవు లేని యీరాజ్యమున కేయోగము పట్టనున్నదో! నాభాగ్యహీనతచేతనే నీ కకాలమరణము సంప్రాప్తమయినది.

సుధే——నేను గేవల మందభాగ్యురాలను. నావంటినిర్భాగ్యురాలి కటువంటి సోదరరత్నము దక్కునా? హా! నే నెంతటి కఠినచిత్తురాలను! అటువంటి భ్రాతృశతమును మృత్యుదేవత కప్పగించి వారివెంటఁ బోలేక హృదయము పగులక మొండిజీవినై బ్రతుకుచున్నాను. ఓవిధాతా! నీవు నాహృదయమును రాతితోఁ జేసితివా?

ఉప——అమ్మా! ఓర్చుకొమ్ము. మృత్యుదేవతను నీ వడ్డగింపఁ గలుగుదువా? అట్లు మృత్యువు త్రోచుకొనిరాఁగా నీవేమి చేసెదవు?

సుధే——ఆహా! ఎట్టివంటిబలవంతు లంద ఱొక్కసారిగాఁ గార్చిచ్చు పొదివిన జీర్ణాటవివలె దగ్ధు లయినారు! హా! సైరంధ్రీ! వాతల్లీ! కీచకకులమున కకాలమృత్యుదేవతవయి మాకు నీ వెక్కడ దాపురించినావు! ఇంతమందిని నీపొట్టఁ బెట్టుకొనుటచేతనయినను నీకుఁ దృప్తి కలిగినదా? నీకన్ను లిప్పుడు చల్లపడినవా?

విరా——ప్రాణేశ్వరీ! మనభాగ్య మిట్లుండఁగా నీ వేల పరుఁ[illegible] డించెదవు? ఇం దామహాపతివ్రతదోష మే మున్నది? పరాంగనను బలిమిని బట్టఁబోయిన వాని దుర్ణయవిషమే వానిని జంపినది.

సుధే——అవు నాసాధ్వియెడల దోషము లేశమును లేదు. దోష మంతయు మగ వానియొద్దనే యున్నది. ఒక్క కడుపునఁ బుట్టిన దోషము చేత నే నిట్లు మతిచెడి ప్రలపించుచున్నాను. హా! తమ్ముఁడా నీకు రంభల మించు సుందరు లంద అంతఃపురమున నుండఁగా, పరదార కేల యాశ పడితివి? పరసతిపొందు వలదని నేను నాఁడే చెవి నిల్లుకట్టుకొని పోరితిని. నాహితవాక్య మొక్కటియుఁ జెవిని జొరనియ్యక సర్వమును బెడచెవులఁ బెట్టితివి. ఇప్పుడయిన నామాట హిత మని నీ కనుభవ మైనదా?

విరా——వినాశకాలము దాపించినవాఁ డాప్తుల హితాలాపము లేల వినును?

క. మృత్యువు విడుపక తలపై
నృత్యం బటు సల్పుచుండ నెన్నండును దా
నత్యంతహితులమతులం
బ్రత్యయ మిడ నిచ్చునె యల పాపపువిధియున్?

విధి ననవలసిన పని యేమి? వానిచావునకు నీ యుపేక్షకూడఁ గొంత తోడు పడినది. నాఁ డట్లు మధువునకై మాలినిని వానియింటికిఁ బంపకుంటివా, ఇంతలో నింత వైపరీత్యము పుట్టదు.

సుధే——అవును. ఈసంఘమరణమునకుఁ బాపకర్మురాలనయిన నేనే కొంత కారకురాలను. అప్పుడు నాబుద్ధి భ్రమిసి పాడుసురకయి సైరంధ్రిని వానియింటికిఁ బంపి పాపము కట్టుకొని నూటయేవుర తమ్ములను నాపొట్టను బెట్టుకొన్నాను. నాలోపలఁ జొచ్చి విధి నాచే నట్లు చేయించుచుండఁగా, నే నెట్లు మాలిసని సురాహరణార్థము పంపకుండ నేర్తును?

విరా__అది నీదోషము కాదు. విధి బలవంతము ప్రేరేపించుచుండఁగా, విధి విధానము తప్పింప నెవ్వరికి శక్యమగును? నాఁడాలాగున వాఁడు పట్టపగలు సిగ్గువిడిచి వీధినిబడి మాలినిని సభకేసి తఱుముకొని వచ్చినప్పుడే వానికిఁ జేటుకాల మాసన్న మయినదని నేననుకొన్నాను. ఆయువు మూఁడఁబట్టియే వాని కట్టిదుర్బుద్ధి పుట్టినది.

సుధే__వాఁడు నాకాళ్ళమీఁదఁబడి లేవక సైరంధ్రిని దనగృహమున కంపనియెడల మన్మథాగ్నిచేత నప్పుడే ప్రాణములు పోవు నని ప్రలపించినాఁడు. అప్పటి వానియవస్థను జూచి వాఁ డెట్లును కాముని నిశాతశరములచేతఁ జచ్చుట నిశ్చయ మని తలపోసి భ్రాతృవాత్సల్యముచేఁ గార్యాకార్యవిచారము చేయలేక సోదర ప్రాణరక్షణార్థము యీపని చేసితిని.

ఉప__ఆహా! సోదరస్నేహ మట్టిదేకదా! సహోదరునివ్యథఁ జూచి యాడుతో డెట్లోర్వఁ గలుగును?

సుధే__ ఓతమ్ముఁడా! అఖర్వశౌర్యగర్వు లైనగంధర్వులు నీప్రాణములు గొందురని నే భయపెట్టినప్పుడు సైరంధ్రిపతులయిన గంధర్వపతు లెంతటి బలవంతు లైనను వారి నర్ధక్షణములో నంతము నొందించెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికితివే, లోకములో నాకంటె బలవంతులు లేరని విఱ్ఱవీఁగెడు నీదుర్జయ మయినబలము వారిముం దేమయిపోయినది? అతిలోక బాహుబలుఁ డైనసింహబలు నొక్కరాత్రిలో నంతము నొందించిన యాగంధర్వు లెంతబలము గలవారో!

విరా__ పాపోపహతుని జంపుటకు బలమే యక్కఱలేదు. ఇతరు లూరక నిమిత్తమాత్రమే కాని వానిపాపమే వానిని జంపును. ధర్మబాహ్యుఁడయి పాపకార్యమునకుఁ జొచ్చినవానికడ ధైర్యశౌర్యాదులు నిలుచునా? నీతిబల ముడిగినవాఁ డన్ని బలములు నుడిగినవాఁడే,

నీతిబలవిహీనుని బాలుఁడైన ననాయాసముగాఁ జంపఁగలుగును. ఆతని పాపమే కాకున్న లోకాతీతసత్త్వాఢ్యుఁ డయినసింహబలు నొక్కరు చంపఁగలుగుదురా?

సుధే—ఓతమ్ముఁడా! నీవు శాస్త్రము లెఱిఁగినవాఁడవే? పర వనితాసంగమము పాప మని తెలిసియు బుద్ధి యేల మరలించుకొన్నావు కావు? దీనివలన నపఖ్యాతియేగాక నీ వేమిసుఖ మనుభవించినావు?

విరా—ఓప్రియురాలా! ఏమి నీవెఱ్ఱి! వ్యభిచారమువలన దుఃఖ మే గాక సుఖము కూడఁ గలుగునా?

చ. పతి వినెనేని ప్రాణములపై నలుగున్; జను లింత చూచినన్
క్షితిపయి మానుషంబు చెడుఁ; జింతమెయిం గులకాంత విన్నచో
బ్రతుకు త్యజింపఁ జూచుఁ; దలవంపు లగు న్నరివా రెఱింగినన్;
వెత యగుఁగాక! సౌఖ్య మొదవించునె యన్యసతీరతం బెటుల్?
గీ. ఆయువు నడంచు, నైశ్వర్య మపహరించుఁ,
గీర్తితరువు నున్మూలించుఁ గేవలంబు
పరసతీసంగమం బట్టిపాడుపనికి
ధర్మపరుఁ డెప్పుడైనను దలఁపుగొనునె?

సుధే—స్వానుష్ఠానసమయమునఁ దెలిసినవారును తప్పుదారిఁ బట్టుదురు. ఓతమ్ముఁడా! ఈవిషయమున నీవివేక మెక్కడకుఁ బోయినది?

విరా—కామాతురున కుచితానుచితవివేక మెక్కడ నుండును? ఆస దోసమెఱుఁగ నిచ్చునా?

మ. అలనాఁ డాయవివేకి కీచకుఁడు మధ్యాహ్నంబునం గామవి
హ్వలుఁడై బావురుగాఁడు రాచిలుక డాయన్వచ్చున ట్లేచి రా,
నిలువెల్లం జెమరింప మే న్వడఁకఁ గన్నీ రశ్రులం గ్రమ్మఁ దా
నలసైరంధ్రి కడంగి న న్ననినవాక్యం బుల్లమున్ వ్రచ్చెడున్,

సుధే—ఆవాక్య మేది?

విరా — ఇది —

చ. నరపతి చూచుచుండ సభ న న్నిటు లీకుజనుండు క్రూరుఁడై
పరిభవ మందఁ జేయఁగ నృపాలకుఁడే కని యూరకుండఁగా,
నరయఁగ నింకమీఁదటఁ గులాంగన లెవ్వరిభార్య లీపురిన్
పరిభవ మందకుండ మనువారలు మానముతోడ? నక్కటా!

సుధే — అధర్మమును జూచి రా జుపేక్షకుఁ డైనయెడల, ఆపాపములో సగము రాజును జెందు నని నీతివేత్తలు చెప్పుదురే మీ రేల యుపేక్ష చేసితిరి? అప్పుడు మీరు వానికిఁ దగినబుద్ధి చెప్పి వారించి యుండినయెడల మనకీచక వ్రజమున కీయకాండప్రళయము రాకుండి యుండును. దుఃఖకరమైన యీవాక్యము విని మీ రేమి చేసితిరి?

విరా — ఆమెను శాంతవచనములతోఁ గొంత యూఱడించి, తరువాత విచారించి ని న్నిట్లు భంగపఱచిన యాదుష్టుని శిక్షించెదఁ బొమ్మని సమయోచితముగాఁ జెప్పి యొడఁబఱచి నే నామె నప్పటికిఁ బంపివేసితిని. అంతలో పాడుదాక్షిణ్య మడ్డువచ్చి నానోరు నొక్కుటచేత సభలోఁ గీచకుని గినియుటకైన నాలు కాడినదికాదు.

సుధే — దుర్మార్గుఁ డైనను సింహబలుఁడు పొలిసినను వంశము నిలుచుటకై నూటనలుపురు తమ్ములలో నొక్కఁడైన బ్రతుకరాదా?

విరా — పుట్టుకచేతనే కాక దుర్నయముచేతఁగూడ వానికిఁ దమ్ము లనఁదగినవారు మాత్ర మేల యన్నను విడిచి బ్రతుకుదురు? అన్నగారి యవస్థను గన్నులార చూచియు భయపడక యీపరమపావనిని ముద్దయయియున్న యన్నశవముమీఁదఁ బెట్టి కట్టినట్టి దుష్టుల కట్టికష్టపాటు తప్పునా?

సుధే — హా! పాపపు దైవమా! నీకంటికి కీచకకులమింత యెక్కువ బరువయ్యెనా? భ్రాతలకును బితలకును దిలోదకము లిచ్చుట కొక్కనినైనను విడిచిపెట్టలేకపోతివా? మీ కితరు లెందుకు? ఇదిగో మృతకల్పు

రాలనయి బ్రతికియున్న నేనే మీయందఱికిని గన్నీటితో తర్పణజలము విడుచుచున్నాను. (అని యేడ్చుచున్నది.)

వామ—అమ్మా! తలఁచుకొని తలఁచుకొని యేల దుఃఖించెదరు? మీ రేడిచి యీ పోయినవారిలో నొక్కరినైన బ్రతికింపఁగలరా? మి మ్మిట్లు దుఃఖపెట్టెడువారు మీకు శత్రువులుగాక తమ్ము లగుదురా? ఇఁక వారిమీఁది మోహపాశము కోసివేసి నేఁటిదినమున జరగవలసిన క్రియలమాట చూడుఁడు

విరా—ఓమనోనాయికా! నేను జెప్పుమన్నమాటలు నీ వా సైరంధ్రితోఁ జెప్పితివా?

ఉ. ఓకమలాస్యరో! పురుషు లుర్విని జంచలచిత్తు లెంత యున్;
లోకములోని సుందరులలోఁ గడుసుందరి యీమె; యెవ్వరే
నాకమలాయతాక్షిదెస నాసఁ గనుంగొని రేని, చావొగిన్
జేకుఱుఁగాన, మాలినిని శీఘ్రము సాగఁగనంపఁగాఁ దగున్.

పురుషులకంటెఁ దరుణులు మృదుతరమధురవచనరచనలతో సమయోచితముగాఁ బలుకనేర్తురుగాన, నే నీభారమును నీమీఁదఁ బెట్టవలసివచ్చినది. అంతేకాక నేనును బురుషుఁడనే యగుటచేత నాతరుణి చెంతకుఁబోయిన నాస్వాంతము కలఁగి యేమి చేటు మూఁడునో యని భీతి కలుగుచున్నది.

సుధే—ప్రాణేశా! ఎంతమాత్రమును మీ రాసైరంధ్రి దృష్టిపథమునఁ బడఁగూడదు. మీరు చెప్పుమన్నమాట లీవఱకే నేను సైరంధ్రితోఁ జెప్పి శీఘ్రముగా మారాష్ట్రమును మమ్మును విడిచి మహోపకారము చేయుమని నాఁడే వేడుకొన్నాను.

విరా—సైరంధ్రి యందు కొప్పుకొన్నదా?

సుధే—ఇఁక పదుమూఁడుదినములుమాత్ర మెట్లయిన నేను మీ యింట నుంట కోర్చుకొమ్ము. అట్లుంట కీకొంటివా కృతజ్ఞులయిన నాపతు

లప్పుడు మీకుఁ గనఁబడి తగిన మేలుచేసి నన్నుఁ గొనిపోదురు. అందాఁక నిందు నాయునికి కీకొనవలయు నని యామె నన్ను బహువిధములఁ బ్రార్థించినది.

విరా—నీ వామెప్రార్థన మంగీకరించితి వనుకొనెదను.

సుధే—అందుల కొప్పుకొని యీలోపల నేయపాయమును గలుగకుండ నా పుత్రులను వల్లభుని రక్షించుకొనిమ్మని యామెకు మి మ్మామె కొప్పగించినాను.

విరా—అట్లయిన గడువుదాటునంతకు సహించియుండుము. నేఁడే కదా తుదిదినము?

సుధే—ఒక్కదినమయినను నే నెట్లు సహింపఁగలుగుదును? నా తమ్ములపాలిటి యపమృత్యుదేవతయైన యామాలిని నాకంటఁబడినప్పు డెల్లను చచ్చినవాండ్రు స్మరణకువచ్చి దుఃఖము సముద్రతరంగములవలె పొరలిపొరలి వచ్చుచుండఁగా, సైరంధ్రి సదా చెంతనుండి పనిచేయుచు నాకన్నులయెదుర మెలఁగఁగా నెట్లు చూచి సహింపగలుగుదును? ఓసహోదరులారా! నాకన్నులు మండించు మంటలవలె మీభార్య లగతికలయి ప్రతిదినమును నానేత్రములయెదుర నేలకుఁ గంటికి నేక ధారగా నేడ్చుచుండ నే నెట్లు చూడఁగలుగుదును? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

విరా—ఇఁక నేనీమెకు దుఃఖశాంతి చేయలేను. కంకుభట్టు వచ్చినయెడల, పురాణగాథలను జెప్పి శోకోపశమనము చేయఁగలుగును. ఆతఁడు నేఁటి శ్రాద్ధకర్మలందు యోగ్యు లయినబ్రాహ్మణుల నిరూపించి వచ్చెద నని పోయి యింకను రాలేదు.

దౌవా—దేవా! కంకుభట్టుగారు వచ్చుచున్నారు.

విరా—ఆయనను శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము.

[కంకుభట్టు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విరా—(లేచి చేతులు జోడించి) స్వామీ! భట్టారకా! నమస్కారము.

కంకు—విజయోస్తు! దేవరసింహాసనమును స్వీకరింపుఁడు.

విరా—మీ రీపీఠమున నధివసింపుఁడు. (ఇద్దఱును గూర్చున్న తరువాత) స్వామీ! మీరు పురోహితానుమతంబున బ్రాహ్మణుల సమర్థుల నాయాకర్మలకు నియోగించి వచ్చినారా?

కంకు—సర్వమును సంసిద్ధము చేయించినాను. గోదానములకు వలయు గోవులు మాత్ర మింకను రాలేదు.

విరా—దానార్థమయి సవత్సకగోసహస్రము నేఁటి తెమ్మని పంపిన ధనగుప్తుఁ డింకను రాలేదు. అతఁ డేపని చెప్పినను యుక్తకాలములో నిర్వహించుకొనిరాక యిల్లెప్పుడును మసలినవాఁడు కాఁడు. ప్రభాతమునకు ముందే వచ్చెద నని పోయినవాఁడు జాముప్రొద్దెక్క వచ్చినను రాకపోవుటచూడఁగా గిట్టనివారివలన నాతని కేమో విపత్తు వచ్చియుండు నని నాచిత్తము తత్తరిల్లుచున్నది.

కంకు—మీరు చింతిల్లవలసినపనిలేదు. అతఁ డెట్టివిఘ్నముల నైనఁ దప్పించుకొని యింతకు వచ్చుచుండును.

ద్వా—దేవా! ధనగుప్తుఁడు రోఁజుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

విరా—వెంటనే లోపలికి రమ్మనుము.

[రోఁజుచు ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ధన—(రోఁజుచు) దేవా! నమస్కారము. నా దేహము-దేహము-కంప మెత్తుచున్నది; నానోట-మాట-మాట రాకున్నది. (అని గడియకొకమాటగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.)

విరా—వడఁకఁబోకు; తొందరపడకు. శాంతించుకొని నీ కేమి యుపద్రవము వచ్చినదో చెప్పు. నీ వెక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?

ధన—యమ-యమ-యమసన్నిధానమునుండి.

సుధే—అయ్యో! ధనగుప్తున కెంతగతిపట్టినది! నామన స్సిప్పుడు దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియుండియు తనదుఃఖమును మఱచి పరుని యాపదకై పరితపించుచున్నది.

విరా—ధనగుప్తా! నీవు వెఱ్ఱిచూపులు చూచుచున్నావు. నీకు మతిభ్రమణము కలిగినదా? నీ వెక్కడనుండి పరుగెత్తుకొని వచ్చినావు?

ధన—మృత్యుముఖమునుండి తప్పించుకొని పరుగెత్తివచ్చినాను.

విరా—నీకు చిత్తచాంచల్యము కలిగినదా? దేహము తెలిసియే యున్నదా? గోవులను తోలించుకొని వచ్చినావా లేదా చెప్పు.

ధన—గోవులనా? గోవులనా? ఇంకను మన కెక్కడిగోవులు? మనగోవులను గోవులను—నేను చెప్పలేను. (అని నిట్టూర్పు విడుచు చున్నాఁడు.)

విరా—అయ్యో! పాపము! వీని కాకస్మికముగా చిత్తభ్రమ కలిగినదిగదా? వైద్యులను బిలిపించి వీనికి చికిత్స చేయింపుఁడు. ఓధనగుప్తా! గోవులను దీసికొని రాలేదా? కొంచెము శాంతించుకొని చెప్పు.

ధన—నాకు మతిభ్రాంతి లేదు. నాదేహము పూర్ణముగా తెలిసియేయున్నది. అప్రియమని చెప్పఁజాలకున్నాను. మనసింహబలుఁడు చచ్చియు నదృష్టహీనుఁడే యయినాఁడు. అతఁడు గోదానపుణ్యమునకు నోచుకోలేదు.

విరా—(ఉలికిపడి) అప్రియ మేమి? నే నుండఁగా వానికి గోదానము లేల లేకపోవును?

ధన—మనగోవులను బట్టుటకయి సేనలతో సుశర్మ వచ్చినాఁడు.

విరా—(ఆశ్చర్యముతో) ఏసుశర్మ? ఎక్కడకు వచ్చినాఁడు?

ధన—ఏసుశర్మా? ఆసుశర్మే. మనశత్రువైన సుశర్మ. ఊరి బయలికి వచ్చినాఁడు.

విరా—(విస్మయముతో) ఆత్రిగర్తరాజు కాఁడుగదా?

ధన—ఔ నతఁడే. అతఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత మనగోవులను బట్టుటకయి దక్షిణదిక్కునకు వచ్చినాఁడు.

విరా—ఓసభికులారా! వింటిరా యీవైపరీత్యంబు? ఏమేమీ?

మ. ధనగుప్తా! మనగోగణంబులఁ ద్రిగర్తుల్ పట్టఁగా వచ్చిరే?
మును దా నొందిన భంగపా టలసుశర్మం డప్పుడే విస్మృతిం
గనెనే? క్రమ్మఱ నేమొగంబునను సంగ్రామార్థియై వచ్చె? న
మ్మనల న్నాదు ప్రతాపవహ్ని కొకటం బూర్ణాహుతిం జేసెదన్.

క. శలభం బియ్యెడఁ గాలా
నలముపయిన్ గంతువేయ నడతెంచె; నిదే
పొలిసె సుశర్మ; మదిష్టము
ఫలియించెను; నేఁడు కాదె పండువు నాకున్?

(అని తనలో నేమో యాలోచించుచు క్రిందుచూచుచున్నాఁడు.)

కంకు — (తనలో) సుయోధనుఁడు మే మిందున్నజాడ కనిపెట్టి నాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ధనగుప్తా! గోవులఁ బట్టుటకయి సుశర్మ దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత వచ్చినాఁడా? ఆకౌరవాధముఁ డెంత దుర్మార్గుఁడు!

ధన—భటుల సంభాషణమువలన నే నీసంగతి గ్రహించినాను. న న్నాసుశర్మ పాండవులవృత్తాంతముకూడ నడిగినాఁడు.

కంకు—(తనలో) ఈతఁడు మనవృత్తాంత మేమయిన నెఱిఁగి చెప్పినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా నీ వేమి చెప్పినావు?

ధన—చెప్పుట కేమున్నది? నీ నేమి యు నేయంగా సని చెప్పి నాను. న న్నాపశువు మనపశువులజాడకూడ [illegible] గుచ్చి గుచ్చి యడిగి నాఁడు.

కంకు—(తనలో) ఇఁక నే నూరకుంట [illegible]. [illegible] రాజుగారికిఁ గావలసినది. రాజుగారు తమలోఁ [illegible] చించుకొనుచు వినుచున్నారు. (ప్రకాశముగా) [illegible] మనవి చేయుచున్నాఁడు.

విరా—అతఁ [illegible]?

కంకు—ఆసుశర్మ మన పశువులజాడ [illegible] చున్నాఁడు.

విరా—(ధనగుప్తునివంకఁ [illegible]) [illegible]! [illegible] యింకొకసారి చెప్పు. అసురపశువు [illegible] నాఁడుగా! [illegible]!

ధన—[illegible] దారిలో యమభటులవంటి [illegible] తమ ప్రభువుసన్నిధికిఁ [illegible].

గీ. కటకటా! నేను [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

విరా—[illegible] భృత్యుని [illegible]. అతులున [illegible]?

ధన—[illegible] కావలసి [illegible]

విరా——(ఆశ్చర్యముతో) ఏసుశర్మ? ఎక్కడకు వచ్చినాఁడు?

ధన——ఏసుశర్మా? ఆసుశర్మే. మనశత్రువైన సుశర్మ. ఊరి బయలికి వచ్చినాఁడు.

విరా——(విస్మయముతో) ఆత్రిగర్తరాజు కాఁడుగదా?

ధన——ఔ నతఁడే. అతఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత మనగోవులను బట్టుటకయి దక్షిణదిక్కునకు వచ్చినాఁడు.

విరా——ఓసభికులారా! వింటిరా యీవైపరీత్యంబు? ఏమేమీ?

మ. ధనగుప్తా! మనగోగణంబులఁ ద్రిగర్తల్ పట్టఁగా వచ్చిరే?
మును దా నొందిన భంగపాటలసుశర్మం డప్పుడే విస్మృతిం
గనెనే? క్రమ్మఱ నేమొగంబునను సంగ్రామార్థియై వచ్చె? న
మ్మొనల న్నాదు ప్రతాపవహ్ని కొకటం బూర్ణాహుతిం జేసెదన్.

క. శలభం బియ్యెడఁ గాలా
నలముపయిన్ గంతువేయ నడ తెంచె; నిదే
పొలిసె సుశర్మ; మదిష్టము
ఫలియించెను; నేఁడు కాదె పండువు నాకున్?

(అని తనలో నేమో యాలోచించుచు క్రిందుచూచుచున్నాఁడు.)

కంకు – (తనలో) సుయోధనుఁడు మే మిందున్నజాడ కనిపెట్టి నాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ధనగుప్తా! గోవులఁ బట్టుటకయి సుశర్మ దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత వచ్చినాఁడా? ఆకౌరవాధముఁ డెంత దుర్మార్గుఁడు!

ధన——భటుల సంభాషణమువలన నే నీసంగతి గ్రహించినాను. న న్నాసుశర్మ పాండవులవృత్తాంతముకూడ నడిగినాఁడు.

కంకు——(తనలో) ఈతఁడు మనవృత్తాంత మేమయిన నెఱిఁగి చెప్పినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా నీ వేమి చెప్పినావు?

ధన — చెప్పుట కేమున్నది? నే నేమియు నెఱుఁగ నని చెప్పి నాను. న న్నాపశువు మనపశువులజాడకూడ గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడిగి నాఁడు.

కంకు — (తనలో) ఇఁక నే నూఱట చెందవచ్చును. ఈవార్త రాజుగారికిఁ గావలసినది. రాజుగారు తమలోఁ దా మేమో యాలోచించుకొనుచు వినకున్నారు. (ప్రకాశముగా) దేవా! ధనగుప్తుఁ డేదో మనవి చేయుచున్నాఁడు.

విరా — ఆతఁ డేమనుచున్నాఁడు?

కంకు — ఆసుశర్మ మన పశువులజాడ త న్నడిగినాఁ డను చున్నాఁడు.

విరా — (ధనగుప్తునివంకఁ దిరిగి) ఓధనగుప్తా! ఏదేదీ? ఆమాట యింకొకసారి చెప్పు. ఆనరపశువు మనపశువులజాడకూడ నిన్నే యడిగి నాఁడుగా! ఏమి యాతని పోతరము! ఆక్రూరుని నీ వెట్లు తారసించితివి?

ధన — నేఁటి దానార్థమై నేను గోవుల నేర్పఁబోవుచుండఁగా దారిలో యమభటులవంటి వానిభటు లెదురుపడి నన్నుఁ బట్టి కొట్టి తమ ప్రభువుసన్నిధికిఁ గొనిపోయిరి.

గీ. కటకటా! నేను మీవంటి ఘనబలాఢ్యు
పాదభక్తుఁడ నయ్యు నాపలువచేతఁ
గానిమాటలుపడి కొల్వులోన కొట్టఁ
బడితి; విధివ్రాఁత తప్పింప వశమె యెందు?

విరా — ఇట్లవమానితుఁడ వైతి నని నొచ్చుకొనకు. నాప్రియ భృత్యుని బరిభవపఱిచిన పాపఫలము వాఁ డిప్పుడ యనుభవింపఁగలఁడు. ఆతులువ మ మ్మేమైన నన్నాఁడా?

ధన — ఆదుష్టుఁడు నోరికి మాఱులేదుగనుక దేవరవిషయము కావలసి నన్ని కాఱు లఱచినాఁడు. ఆప్రలాపములు నిండినసభలో

నుచ్చరింపఁ బోలవు. ఆకుక్క చాటున మొఱిఁగినమాత్రమున దేవర ప్రతాపము కొఱవడునా?

విరా—ఆహా! ఎంతపనిపుట్టెను! వాఁ డేమి తలఁచుకొని యింత నిర్భయముగా వచ్చియుండును?

ధన—మఱియేమి యున్నది? ఆత్మవినాశము తలఁచుకొని వచ్చినాఁడు. కాలనియోగము మీఱ నెవరితర మగును?

విరా—(తలయూఁచి) ఔరా! ఇంతకాలమున కెంతవింత వినఁబడెను! నాప్రియభృత్యుని భంగపఱిచినవాఁ డింకను ప్రాణములతో నున్నాఁడు. ధనగుప్తా! యమకింకరులవంటి యాకిరాతుల చేతులలోనుండి నీ వెట్లు తప్పించుకోఁగలిగితివి?

ధన—మరల దేవరవారిపాదసందర్శనము చేయవలసినభాగ్యమున్నది కాఁబట్టి దైవికముగా మృత్యుముఖమునుండి వెడలివచ్చినాను. ఆసుశర్మ తనమంత్రులతోఁ గార్యాలోచనము చేయుఁదలఁచి నన్ను దూరముగాఁ గొనిపోయి నిలువుండని భటుల కాజ్ఞాపించెను. వారు నన్నుఁ గొనిపోయి యొకతాళవృక్షమునకుఁ గట్టి, ఆదారిని సురాభాండముఁ గొనిపోవుచున్న శౌండినిని గొట్టి బలవంతముగా దాని పంటిలోని కల్లు త్రావి, మత్తెక్కి చెట్టుక్రిందఁజేరి జూద మాడఁ దొడఁగిరి.

విరా—వారు తమనాయకునికిఁ దగినభటులు. తరువాత.

ధన—ఆసందడిలో నేను మెల్లఁగా నాబంధములను పండ్లతోఁ గొఱికి త్రెంచుకొని పురివంక మరలి నాపిక్కబలము చూప నారంభించితిని. అది చూచి నలుగురు భటులు నావెంటఁ బడి నన్నుఁ దఱుము కొనివచ్చిరికాని వారు నాపరుగు పట్టఁజాలక కొంతదూరము వచ్చి వెనుకకు మరలవలసిన వారైరి. ఇప్పు డాదుష్టుల పశుగ్రహణ వృత్తాంతమును దేవరకు నివేదింపఁ గలిగి కృతార్థుఁడ నయినాఁడను.

విరా——ఓ దౌవారికా! ఇప్పుడ తమతమ సేనలతోడ యుద్ధసన్నద్ధు లయి యుండుం డని మనదండనాథులకుం జెప్పి పంపుము. మే మిదె విపక్షశిక్షాదీక్షం బూని దండయాత్ర వెడలంబోవుచున్నాము.

దౌవా——మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి) దేవా! సేనానియగు వీరసేనుండు మహావేగముగా గోపాలురను వెంటంగొని దేవరను సందర్శింప వచ్చుచున్నాండు.

విరా—— ఏండీ? ఏండీ? ఇటు రమ్మను.

వీర——(ప్రవేశించి) స్వామీ! నమస్కారము.

విరా——సేనానీ! సింహబలుండు పోంగానే శత్రువులవలన మనవీటి కెంత వైపరీత్యము పుట్టినదో విన్నావా?

వీర——దేవా! వినుటయేకాదు కన్నారఁ గనియే వచ్చినాను. ఇంక మాటల కెడము లేదు.

ఉ. ఆవల గర్భశత్రుం డగు నల్లసుశర్ముం డపార మైన సై
న్యావళితోడ వచ్చి యతులాతిమదాంధత దక్షిణంబునన్
గోవులం బట్టె; నడ్డుపడు గోపుల వీరిని గొట్టెం దూపులన్;
భూవర! యాలం దోలుకొనిపోయెడుం బచ్చెపుదొంగ యోా యనన్.

ఆగోవులదొంగ నిప్పుడ వెంబడించి వేడిచూపినంగాని మన గోవులు మనకు దక్కవు.

క. పాపిష్ఠుం డడ్డు చొచ్చిన
గోపాలుర వీరి నెట్లు కుపితుండై వాల్
తూపులపా లొనరించెనొ
యాపట్టునం జిత్తగింపుం డెల్లరతనువుల్.

నేను మనసేనల సన్నిటిని సన్నద్ధము లయియుండ నియమించి వైరి సంహారమున కయి యేలినవారియనుజ్ఞ పొందఁ వచ్చినాను.

విరా—(గోపకులవంకఁ జూచి)

ఉ. గోపకులార! చింతపడకుం డణుమాత్రము మీరు దీనికిన్;
దూపు లనేన్ని మీయెడల మాతనో వానికి నూఱురెట్లుగాఁ
దూపులు వాని దేహమునఁ దూర్చెదఁ, గార్చెద నేత్రుతేజులన్,
బాపెద మీపరాభవము; పంపెద నంతకు చెంతకున్ రిపున్

వీరసేనా! మనసైన్య ముత్సాహ వంత మయియున్నదా?

వీర—ఉత్సాహమో గిత్సాహమో నేను జెప్పలేను.

ఉ. డాసె సుశర్మ యంచు వినుటన్ మనసైనికు లెల్ల సంగరో
ల్లాసము మోములందుఁ బొదలన్ రిపు నెప్పుడు రూపడంతుమా
గాసిలకంచు మించుతమకంబునఁ బెంల్లికిఁ బోవుకైవడిన్
భాసిలుచున్నవారు గెలువం బయనం బయి నవ్వుమోములన్.

పగవారి నెప్పుడు పరాభవింతుమా యనుచింతయేకాని మనవీరభటులలో నొక్కనికిని బ్రాణములమీఁది చింత లేదు.

కంకు—(తనలో) విక్రమక్రీడకు నాకు నుత్సాహము కలుగుచున్నది. ఏదో యుపాయముపన్ని నేనును వీరివెంటఁ బోవఁ బ్రయత్నించెదను.

విరా—దౌవారికా! సూతుని నారథము సాయుధముగా నాయితముచేసి తెమ్మనుము. ఇదిగో నేను విక్రమవిహారమునకు లేచుచున్నాను. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

వీర—ఇంతమాత్రపుపనికి దేవరవారు శ్రమపడవలెనా? మీ భటుని నన్నుఁ బంపుఁడు. క్షణకాలమున సుశర్మను బట్టితెచ్చి మీపాదములకుఁ గానుకచేసెదను. శత్రుశిరఃఖండనమున కయి నాచేతులు త్వరపడుచున్నవి.

విరా—నాతోఁ బ్రతిఘటించి వీరాధివీరుఁడనని గర్వాలాపములు పలుకుచున్న యాప్రతివీరుని నే నుండఁగాఁ బరు లెవ్వరును సంహరింపఁ

గూడదు. ఈసేనలను నేనే నడిపెదను. ఓవీరసేనా! మనశతానీకాద్యను జన్ములను శంఖాదికుమారులను నావీరవిహారమును జూచుట కయి రథారూఢు లయి నావెంట రా నియమింపుము. పురసంరక్షణార్థ మయి యుత్తరుఁ డింట నుండును.

వీర—నే నీవఱకే వారల క్రితిగర్తలవార్త చెప్పిపంపితిని. వారీవార్త చెవి సోఁకినతరువాత వీరవిహారమునకు బయలుదేఱక క్షణకాల మయిన నింట నిలువఁజాలరు.

సుధే—ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁగూడ యుద్ధభూమికి మీవెంటఁ గొనిపొండు. మిమ్ము విడిచి నే నింట నొంటిగా నుండలేను. ఒకవేళ బలవంతముగా నాదేహము నిం దుంచఁగలిగినను ప్రాణము లెట్లును మీవెంట రాకమానవు. సోదరమరణదుఃఖమే నన్ను సంతాపింపఁజేయు చుండఁగా, మీదుస్సహవిరహతాపముకూడ దానికిఁ దోడుపడిన నేను దాళఁగలుగుదునా?

కంకు—(తనలో) ఇదిగో సమయము తటస్థించినది. నే నీమెను బ్రోత్సాహపఱిచి యీమెతోఁ బ్రయాణ మయ్యెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! సోదరమరణ వ్యథాతుర వయియున్న నీ కిప్పుడు పతివిరహము నిశ్చయముగా దుర్భరమే యగును.

విరా—ఓహృదయేశ్వరీ! నామాట వినుము. వీరులకుసహితము దుర్నిరీక్షమయి యుండెడు రణరంగమునకు సహజభీరువు లైనస్త్రీలు రాఁదగినవారుకారు. అంతేకాక మనప్రతివీరులును క్రూరాగ్రేసరు లని పేరు పడినవారుగదా?

సుధే—ఆవల దేని కయినను సహింతునుగాని యిం దుండి ప్రాణములు నిలుపఁజాలను.

కంకు—ఓమహారాజా! ఈమె ప్రార్థన నంగీకరింపుఁడు. క్షత్రియ స్త్రీలు భీరురాండ్రుకారు. పూర్వము కేకయరాజపుత్రి భర్తయైనదశరథు

నకు సంగరరంగమునందుఁ దోడుపడ లేదా? మొన్న సుభద్ర యాదవుల తోడఁ బోరాడిన విజయునకు సారథ్యము చేయ లేదా? ధైర్యగరిమచేత దేవియు వారికిఁ దీసిపోవునది కాదు. నా కొక్క వలలుని తోడిచ్చిన పక్షమున సురక్షితస్థలమున నిలిపి మే మిద్దఱము నీమెను గంటికి ఱెప్పవలెఁ గాచి యుండెదము. ఆతఁడు కావలి కాచుచుండును; నేను ధర్మతత్త్వములు చెప్పి దుఃఖశాంతి చేయుచుండెదను.

విరా——మంచిది. అలాగే కానిమ్ము. పెద్దలయాజ్ఞ మీఱరాదు గనుక దేవిరాక కంగీకరించినారము. ఈమె రక్షణభారము మీది. మీకిం కెవ్వరు తోడు కావలెను?

కంకు——పాండవులవద్ద నున్నప్పుడు తంత్రీపాలదామగ్రంథుల పౌరుషములు కొంత యెఱిఁగియున్నాను. వారుగూడ వార్తాహరణాదులకై నాకుసహాయులు కానిండు.

విరా——వీరసేనా! దేవికిని వీరికి నలువురకును నర్హా రథములను బన్నింపఁబంపుము. నడుమనడుమ నీవును వీరి క్షేమము విచారించుచుండుము.

వీర——దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

విరా——వామనశర్మా! దేవికూడ మాతోడనే వచ్చును. సింహబలాదులయుత్తరక్రియల కియ్యాదినమున జరపవలసిన దంతయు ధనగుప్తుని సాహాయ్యమున నడుపుఁడు. మీ కన్నిటికిని నామాటుగా నుత్తరుఁ డున్నాఁడు. మేము పోయివత్తుమా?

వామ——నిమిత్తము లనుకూలములుగా నున్నవి. శీఘ్రముగా విజయంచేయుఁడు. మీకు విజయ మగుఁగాక!

కంకు——ఇది యాశీర్వాదముకాక వరమే యగును.

ద్వా——దేవా! శతానీకాదులు రథారూఢు లయి చతురంగసేనాసమేతముగా వచ్చి వాకిట నిలిచి దేవరకు విన్నపము చేయు

చున్నారు. ఏలినవారిసారథియు నాయుధ సహితముగా నుత్తమాశ్వములను బూన్చినరథమును దెచ్చి వీధిలో నిలిపియున్నాఁడు.

విరా——ఇదిగో మేమును వచ్చుచున్నాము. ధనగుప్తా! నీ వుత్తరకుమారుని యొద్దకుఁ బోయి పురరక్షణ మేమ చేకుందుమని నాపలుకులుగాఁ జెప్పుము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

తృ తీ యాం క ము.

[ఆసీనురాండ్రయియున్న సుధేష్ణాదు లగునంతఃపురస్త్రీజనమును పరివేష్టించి కంకభట్టు దామగ్రంధి తంత్రీపాలాదులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

కంక——తంత్రీపాలా! వలలుని బలమును నమ్మి నామాటయందలి విశ్వాసముచే శ్రీమహారాజుగారు తమయంతఃపురాంగనారక్షణభారమంతయు మనమీఁదఁ బెట్టి కొలఁది సైన్యమునుమాత్రము మనకు తోడిచ్చి ప్రధానసేనాసమేతు లయి నిర్విచారముగా గోగణమును మరలింప దండయాత్ర వెడలియున్నారుగదా.

తంత్రీ——సమర్థులపైని గార్యభారము నుంచినప్పుడు నిర్విచారముగా నుండుట నైసర్గికమే.

కంక——రిపుసేనలవెంట ధృతరాష్ట్రుఁ డిందు వచ్చె నని యెవ్వరో చెప్పినంతమాత్రమున వలలుఁడు స్వకృత్యమును విడిచి, నేను వలదనుచుండఁగా నిదె వచ్చెద నని తద్దర్శనకుతూహలచాపలమునఁ బరుగెత్తి యింకను రాలేదు. అంధరాజెక్కడ? శత్రుసేనలవెంట వచ్చు టెక్కడ?

దామ—అట్లనఁగూడదు. పాండవు లిందు దాఁగియుండిరేమో యన్న శంకచేత నొకవేళ ధృతరాష్ట్రుని యాలోచనమీఁద వారి నన్వేషింపవలె నన్నతలంపుతో గోగ్రహణమిష పెట్టి దుర్యోధనుఁడే యీసుశర్మ నిందుఁ బంచియుండవచ్చును.

శంక—వాని కట్టిదురూహ పుట్టుట వింతగాదు.

దామ—అట్లయ్యేనేని, మాయోపాయధురంధరుఁ డైనయంధ నరపాలుని ముందుగా నీసేనవెంట నంపి సుయోధనుఁడుసహితము యోధవీరులతో దీపురావచ్చును.

తంత్రీ—వలలుఁడు సత్యమారసి రానిమ్ము. అతఁడు వచ్చులోపలనె శత్రుభటు లొకద్రోహమునకుఁ జొచ్చినచో వైరులఁ బాఱఁద్రోలి యీశుద్ధాంతజనమును మనము రక్షింపఁజాలమా?

సుధే—అయ్యో! అధర్మపరులైన పరులమూలమున మహానుభావు లైనపాండవులెక్కడ నజ్ఞాతవాసము చేయుచు నిడుమలఁ బడుచున్నారోకదా! ఓహృదయమా! ఏమి నీసామర్థ్యము! ఇంతలోనే భ్రాతృమరణశోకమును మఱపించి నే నేమో కష్టములెఱుఁగనిదాని నయినట్లు పరులకష్టములనుగూర్చి నన్నుఁ బరితాప పడునట్లు చేయుచున్నావు!

కంక—స్వకష్టములను గలఁపక పరులకష్టములకుఁ బరితపించుట మంచివారికి స్వభావము. సజ్జనహృదయములు వెన్న కంటెను మృదుతరములు.

క. తాపాధిక్యము తనకుం
బ్రాపించినయపుడె వెన్న రయమ్మునఁ గరఁగున్
దాపలవం బన్యులకున్
బ్రాపించినఁ గరఁగు సజ్జనస్వాంతంబుల్.

సుభ—అది— యేమో నా హృదయము భయపడన మగు చున్నది. దూరమున నేదో శ్రవణ దారుణ దారుణధ్వనులు వినఁబడు చున్నవి.

కంక—అమ్మా! ఆభీమధ్వనులకు భయపడఁ బోకు. అవి మన భటుల సింహనాదములును గజబృంహితములును హయ హేషలు న రథఘోషలునుగాని వేఱొండు కావు. మే మింద ఱము సన్నిధానమునఁ గాచియుండఁగా వెఱపేల?

సుభ—మీ యట్టివారి కాపా వుండఁగా వెఱవవలసినపని లేదు. అదె గదను కేలఁదాల్చి భీమునివలె వలలుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. నాగుండె కుదుటఁ బడినది.

కంక—(తనలో) ఈమె వలలుని భీమునిగా నెఱిఁగి యుండదుగదా?

[గదాహస్తుఁడయి వలలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సుభ—ఓయీ! వలలా! నీవు పోయినకార్యము పండయినదా? కాయ యయినదా?

కంక—మనోరథసిద్ధి యైనదా?

వల—దేవీ! నమస్కారము. కంకభట్టారకా! వందనము. నేను బడిన ప్రయాసము పిపాసచే నెండమావివెంటఁ దగిలిన ట్లయినది.

కంక—అంధరాజు కనఁబడ లేదా?

వల—అంధరాజు కనఁబడెను. కాని యతఁడు మన మనుకొన్న యంధరాజు కాఁడు.

కంక—మఱియెవఁడు?

వల—సంగ్రామవీక్షాపేక్షచే వచ్చుచున్న యొకవృద్ధాంధరాజు.

కంక—అంధుఁ డయినచో నిఁక యుద్ధమును జక్కఁగానే వీక్షింపఁగలఁడు.

వల — అతఁడు కేవ లాంధుఁడే కాక బధిరుఁడుసహిత మైనను, సంగరదర్శనమునకును సమరవార్తావిశేషాకర్ణనమునకును దగిన సాధన సంపత్తి లేనివాఁడు కాఁడు.

కంక — అట్టియద్భుతసాధన మేది?

వల — దక్షిణభుజాదండము లేకయు జనకుని కవలంబదండముగా నున్న పుత్రరత్నము.

కంక — అట్లయినచో నతఁడు తండ్రికిఁ దగిన తనయుఁడే.

వల — ఆయంగహీనతలు వారికి స్వదోషమువలన నైనవికావు. స్వరాష్ట్ర రక్షణార్థముగా ము న్నొకసారి వా రొనర్చిన సంగర రంగమునందే వారి కీయంగ వైకల్యములు సంప్రాప్తము లయినవఁట!

కంక — వా రతి సుకృతులు.

వల — మేలు మఱవక మహారాజుగారు తాము వారితోఁ బ్రీకముగా నొసంగెడి యుపకారవేతనము నంగీకరింపవలసినదని యెంత ప్రార్థించినను వినక వినయవచనములతో నిరాకరించి స్వాతంత్ర్యజీవనము చేయవలె నన్న యుదారబుద్ధితో వా రిప్పుడు కృషివృత్తి నవలంబించి చెమట యూడ్చి స్వకాయకష్టమువలన జీవించుచున్నారఁట! గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి నే నడిగినమీఁదట వా రిష్టములేకయే యీవృత్తాంతమును నాతోఁ జెప్పవలసినవారైరి.

కంక — వారు మన కత్యంత గౌరవార్హులు.

గీ. పృథివిలోపలఁ బరతంత్రవృత్తితోడఁ
బడయునట్టి మహేంద్రవైభవముకంటె
నుత్తములు దాము స్వచ్ఛందవృత్తితోడి
కొలఁది విభవంబె గొప్పగాఁ దలఁతు రెపుడు.

పరభాగ్యోపజీవులు కా నొల్లని యీయోగ్యపురుషులపేరు లేవో యెఱుఁగుదువా?

వల — వారిలో వృద్ధుని పేరు పురుషోత్తవర్మయఁట! కుమారుని నామము వజ్రబాహువఁట! — అదె వారు వచ్చుచున్నారు. క్షణకాల మూరకుండుఁడు.

సుధే — వృద్ధుని బుజములమీఁద నెక్కించుకొని కుమారుఁ డెట్లు మిట్ట నెక్కుచున్నాఁడో! వారును మన మున్నయెడకే వత్తురా?

వల — రారు. వారు మనముందున్న యీమెట్ట నెక్కి యక్కడ నుండి యుద్ధమును జూతురు. పల్లములోనున్న మనకు వారాడుకొను మాటలు వినఁబడునుగాని వారికి మనము కంటఁబడము.

తంత్రీ — వారివలెనే మనమును మిట్టనెక్కి ప్రత్యక్షముగా సంగ్రామము నేల సందర్శింపరాదు?

కంక — మన మట్లు చేయరాదు. ఉన్నతప్రదేశ మధిరోహించి యుంటచే మనమొక్కింత పగవారికంటఁ బడితిమా, మన కపాయము సంభవించును.

వల — వీరియాజ్ఞ మన కవిలంఘనీయము. ఈయుభయుల మూలముననే మనము సకలమును నిరపాయముగా నెఱుఁగవచ్చును. వృద్ధుఁ డంధుఁ డగుటచేతఁ దాను జూచిన దెల్లను గుమారుఁ డాతనికిఁ దెలుపుచుండును. బధిరుఁ డగు తండ్రికిఁ దెలుపునప్పుడు కొడుకు బిగ్గరగాఁ జెప్పక తీఱనందున నందనుఁడు పలుకు ప్రతివాక్యమును మనకు వినఁబడుచునేయుండును.

దామ — కన్నదానికిని విన్నదానికిని భేద ముండదా?

కంక — మొట్టమొదటఁ గొంతసేపు మనము శ్రవణానందముగా వినుటతో దృప్తి వహించినయెడల, తరువాత నేత్రోత్సవాపాదక మగు సమిద్దర్శనమే కాక మహోత్సాహముతో నాహవముననే భాగస్థుల మగుభాగ్యముసహితము మనకు లభించునేమో! కొంచెము తాలిమి వహింపుఁడు. అదిగో వారు గుట్ట నారోహించినారు.

[కుమారుఁడు తండ్రిని మూఁపుమీఁద వహించుకొని వచ్చి దింపఁగా నిరువురును ప్రవేశించుచున్నారు]

వల—ఆలమునఁ బాలికాఁపుల మగుభాగ్యము లభించినప్పుడు గదా నాకుఁ బండువు! నారు చెట్టుమొదటఁ జేరినారు. ఏ మను కొందురో విందము.

పుర—కుమారా! పూర్వయుద్ధమున సుశర్మని భటుఁడు నాకన్నులలోఁ దూపులునాటి యిట్టిపాపమును గట్టుకొన కుండిన పక్షమున, ఈయుత్సాహవంతము లైన ముసలిచేతులతోనే కొంతవఱకు నేనును శత్రుసంహారముచేసి ప్రభువువారి మన్ననఋణమును దీర్చుకోఁ గలుగుదునుగదా!

వజ్ర—హా! తండ్రీ! వృద్ధుఁడ వైన నీకే యింతపౌరుష మున్నప్పుడు నీకడుపునఁ బుట్టిన యుత్తమక్షత్రియకుమారునకు నా కెంత క్షాత్ర ముండవలెను? నా కీకుడిభుజమే పోకుండినయెడల నే నిప్పుడు పిడుగుతునకవలె నరాతిబలములపైనిఁబడి నాప్రియజనకుని నేత్రావరోధమునకుఁ గారణమైన విరోధితల నైన నఱికి యాపాపుశిరస్సును విరాటపవిత్రపాదముల కుపాయనము చేసి పితృఋణవిమోచనమును జేసికోనా?

పుర—తిన్నఁగా వినఁబడని నాచెవులకు సహితమేదో మహాశబ్దము వినవచ్చుచున్నది. పయినుండి పిడుగుపడుచుండ లేదుగదా? అర్జునః ఫల్గునః పార్థ—(అని తొలఁగఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వజ్ర—జనకా! జడియఁబోకు. అది పిడుగుచప్పుడు కాదు.

క. ఇందలి వసుంధరాధర
కందరములు మాఱుమ్రోయఁ గర్ణము లవియన్
గ్రం దగుశబ్దం బిది రణ
దుందుభినాదము సుమ్ము తూలకు తండ్రీ!

వల — ఈసంగరభేరీభాంకరణమునచే నాయంగము పొంగుచున్నది. ఏదీగద? (అని లేవఁబోవుచున్నాఁడు.)

కంక — వలలా! తాళుతాళు ఇది సమయముకాదు. నీ వేమి రణరంగభీముఁడ వనుకొనుచున్నావా? నీ వెవ్వఁడవో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో.

వల — (తన్నుఁ జూచుకొని) నేను విరాటుని వంటలవాఁడనా? వీరావేశమున నన్ను నేను మఱచితిని మన్నింపుఁడు. (అని మరలఁ గూరుచున్నాఁడు.)

పురు — ఓహో! తెలిసినది. యుద్ధ మారంభము కాఁబోవుచున్నది కాఁబోలును! నామీఁద నేదో ధూళిలాగునఁ బడుచున్నది. ఇది యీవృక్షమునుండి పడుచున్న పుష్పరజమా? గమనవేగమున నుత్థాపితమైన బలపాదపరాగమా?

వజ్ర — ఇది యుద్ధయాత్రచేయుచున్న మనసైనికనికరములచరణహతులచే లేచినదుమారము. అదిగో మనసేన శత్రుసేనమీఁది కెంత వేగముగా నడుచు చున్నదో!

ఉ. తమ్ముపు డప్డు మింటి జలదమ్ములు వృష్టి నడంచు చుండుటన్
బమిమిన పూర్వవైరమును బాపికొనన్ ఘనరోషమూర్తులై
దొమ్మి యొనర్పఁ బోవుగతిఁ దోయదవీధికి శోణధూళి మే
ఘమ్ములు మిన్నును న్నొకటఁ గ్రమ్ముచు లేచెఁ జమూపదాహతిన్.

పురు — యుద్ధ మన్న పేరు విన్న నామేను పొంగు చున్నది. నేను వ్యర్థుఁడ నై దూరమున నిలువఁజాలను. నన్ను రణరంగమునకుఁ గొని పోయి విడువుము. ఖడ్గపాణినయి పోరాడి జయము నొంది స్వామికార్య నిర్వాహకుఁడ నయి చిరకీర్తి నైనను గందును. విమతులఁ గొందఱి నైన హతులను జేసి స్వామ్యర్థపరిత్యక్తదేహుఁడనై లయము నొంది వీర స్వర్గము నైనను జూఱగొందును. ఏదీ ఖడ్గము? ఎక్కడ నున్నది? (అని తడవుచున్నాఁడు.)

వల—(లేచుచు) ఈవృద్ధునకు నేనును దోడుపడుదునా?

కంక— వలలా! కూరుచుండుము. నిమిషనిమిషమునకును నిన్ను నీవు మఱచు చున్నావు. త్వరపడఁబోకు. మహారాజుగారు ని న్నిచ్చోటికి సంరక్షణార్థముగా నియోగించి పోవుట విస్మరించితివా?

వల— అవునౌను. రాజాజ్ఞ మీఱి నే నీస్థలమును విడువఁగూడదు. (అని కూర్చున్నాఁడు.)

వ్రజ—నాయనా! వృక్షమూలమున నట్లు తడవెద వేమి? ఊఁతకోలనే కాని నీ విచటికిఁ గరవాలమును దేలేను. యుద్ధవార్తను విని మన మింటికిఁ బోక పొలము నుండియే యిచ్చటికి వచ్చినాము కామా?

పురు—అక్కటా! పాపపుదైవము సమయమునకు నాచేత ఖడ్గము సైతము లేకుండఁ జేసెనుగా! నీ విక్కడనుండి చూచి సంగ్రామ క్రమమునైనను నాచెవుల వేయు చుండుము. కన్నులతోఁ జూడలేక పోయినను మహారాజుగారి యవక్రవిక్రమమును తద్భటుల యుద్భటపరాక్రమమును వీనులార వినియైనను సంతోషించెదను.

వ్రజ—క్రిందినుండి రణరంగము నాకు స్పష్టముగాఁ గానరాకున్నది. వృక్షారోహణము చేసి చూచి సరిగాఁ జెప్పెదను. ఈతరువుపైకెగఁ బ్రాఁకుటకు నా కొకింత చేతో డగుము.

పురు—ఎక్కుము (అని చేయి సాయ మిచ్చి యెక్కించు చున్నాఁడు.)

వ్రజ—నే నీకొమ్మమీఁద నెక్కి కూరుచున్నాను. ఇక్కడనుండి నాకు సమస్తమును దృగ్గోచర మగును (అని ముందువంకఁ జూచి) అదిగో సంగరరంగము సర్వమును నా కిప్పుడు కన్నులఁ గట్టినట్టున్నది. మన భటులు పరబలమును సమీపించినారు. వారెట్లు వీరాలాపము లాడు చున్నారో వినుచున్నావా? ఇంతదూరమునకు వారి మాటలు చెవిలోఁ జెప్పినట్లెంత స్పష్టముగా వినఁబడుచున్నవి!

పురు—పయినుండి యేమో యనుచున్నావు. బిగ్గరగాఁ జెప్పు.

వజ్ర—వారి వీరాలాపములు— వీరాలాపములు—వినఁబడు చున్నవా?

పురు—నాచెవిటిచెవులు చవులుగులుకు వారిశుభవచనములను వినుపాటి పుణ్యమునకు నోచుకో లేదు. వా రేమనుచున్నారు?

వజ్ర—ఏ మనుచున్నారా?

క. కొట్టుఁడు— పరుగులువెట్టుఁడు— —
పట్టుఁడు—మనపసులఁ గొంచుఁ బాఱెద రదె యా
కట్టెడిపగతుర నిలువం
బెట్టుఁడు—వడి గోగణంబు విడిపింపుఁ డిటన్.

అని పలువురు పలుఁదెఱంగుల వీరోక్తులు పలుకు చున్నారు. ఉభయబల ములును గలియఁబడినవి. సంకులసమర మగుచున్నది.

పురు—కన్నులు లేని కొఱఁత నా కిప్పుడుగదా తోఁచుచున్నది!

వల—మేము కన్నులు గలవార మైనను లేనివారమే యైనాము.

వజ్ర—ఓహో! ఏమి యారణక్రీడ!

మ. ధరణీకాంతయు నఁకరిత్రిసతియున్ దా రొండొరుల్ కందుకో
త్కరసంక్రీడ యొనర్చుచో నెగయు నుద్యత్కందుకౌఘం బనన్
శరధారాహతిఁ ద్రెస్సి నూఱులు సహస్రంబు ల్మహోగ్రాకృతిన్
శిరము ల్మింటికి నొక్కట న్నెగసి క్షోణిం గ్రమ్మఱం గూలెడిన్.

వల—పుచ్చకాయలవలె నెగయుచున్న యీపుఱ్ఱె లన్నియు మనపగవారివే యగునుగాక!

కంక—తథాస్తు!

పురు—ఆహా! ఏమి వారిపుణ్యము! ఒక్కసారిగా నెందఱు సుభటులు వీరస్వర్గమును గొల్లగొనుచున్నారు!

వజ్ర—

చ. బలికి నలంకరించుకొని వచ్చినకైవడి యోధవీరు ల
త్యలఘుగ దాసి మద్గర శరాసనకంకటభూషితాంగులై
కలఁగక పోరు సల్పి తృణకల్పముగా నదె యుద్ధరంగ...
దెలమిని మృత్యుదేవతకు నిచ్చెద రస్రములున్ శిరం...బులున్.

చూడు చూడు మనసేనాని తేరు డిగ్గి కౌక్షేయకము కరమ్మునఁ గరమ్మును మెఱుఁగులు గ్రక్క విపక్షసేనాధ్యక్షులమీఁదఁ బడి యెట్లు వీరవిహారము సలుపుచున్నాఁడో!

ఉ. మున్నురమైనకాంతు నసిపుత్రిక వీరవరప్రశస్తకం
ఠమ్ములఁ గౌఁగిలింపఁ బ్రకటం బగుదివ్యసతీస్వయంవరే
ష్టమ్మున వేడ్క నాడెడు వసంత మనన్ రుధిరప్రపూరము న్
జిమ్మినగ్రోవులం బయికిఁ జిమ్మినయట్లుగ మిన్నుముట్టెడున్.

ఇప్పుడు ధూళి పూర్ణముగా నడఁగిపోయినది. స్వసైన్యనాశమున కోర్వక శత్రుసేనాపతి యైన విక్రమభుజుఁ డడ్డుపడి వీరసేనుని ననూనశరధారాప్రవాహమున ముంపఁగా నతఁడు మరల రథారోహణము చేసి శరశరాసనముల నందుకొనుచున్నాఁడు.

వల—మనవీరసేనునకుఁ బోరు భార మగునేమో! నేను బోయి—

కంక—తాళు. వారిమాటలు విననిమ్ము.

పురు—కుమారా! మన మహారాజుగారి నుపేక్షించుచున్న ట్లున్నావే?

వజ్ర—లేదు లేదు. ఈక్రందుకయ్యమున మహారాజుగారిరథ మే నాదృష్టిపథమునఁ బడకున్నది.

సుధే—ఏమిబుద్ధి?

కంక—అమ్మా! అతఁడు మఱేమో యనుచున్నాఁడు విను.

వజ్ర—ఇప్పటి కది నేత్రగోచర మైనది. కేతనమునుబట్టి రథమును గుఱుతుపట్టినాను. మహారాజుగారును బ్రత్యక్షముగాఁ గాన వచ్చుచున్నారు. ఆమహారాజపర్జన్యుఁడు వైరివీరులమీఁద శరవర్షము లెట్లు కురియుచున్నాఁడో!

పురు——నీవు వేఱుప్రక్కకు దృష్టి మరలింపక మనమహారాజు గారిపౌరుషమునే నాకు వర్ణించి చెప్పుచుండుము.

వజ్ర——ఏమి యీయాశ్చర్యము!

ఉ. తూణమునందుఁ జేయిడుట తూపులఁ దీయుట కార్ముకంబునన్
బాణచయంబుఁగూర్చుట విపక్షులపై గుఱి పెట్టి యేయుటల్
కానఁగరా వొకింతయును; గానఁగ నౌ విలు మండలాకృతిన్
బూనుట యంపవాన లరిముఖ్యుల ముంచుటమాత్ర మెప్పుడున్.

క. శరలాఘవ మే మందును
శరములు పుంఖానుపుంఖసంగతి నడరన్
శరములు వింటిని శాత్రవ
శిరములు మంటిని శతములు చేరెడు నొకటన్.

శా. ఆహాకారముతోడ నల్గడల నత్యార్తి న్నిజానీకినీ
వ్యూహంబు ల్బలవంగ నడ్డుపడి తాఁ బుంఖాను పుంఖంబుగా
బాహాటోపముతో సుశర్మ ధరణీపాలాగ్రణిం దాఁకి యు
త్సాహస్ఫూర్తిని నించెడున్ విశిఖవర్షంబు ల్మహోగ్రంబుగన్.

కటకటా! మనరాజుగారిధ్వజంబును రథాశ్వవ్రజంబును నేలఁ గూలెను గదా!

సుధే— ఏమిబుద్ధి?

వల——తోడుపడ మన కిది సమయము.

కంక——తాళుము. ఆతఁ డేమో యనుచున్నాఁడు.

వజ్ర—

మ. గద కేలన్ ధరియించి తేరు డిగుచుం గాలాంతకాకారుఁడై
కదియం బోయి విరాటభర్త రిపుయుగ్యవ్రాతము న్సూతునిన్
జదియ న్మోఁదె సుశర్మయు న్విరథుఁడై సర్వం సహామండలం
బదరన్ దూఁకె గదారణం బొకటఁ జేయన్ దారుణప్రక్రియన్.

క. కని శంఖాద్యనుజులు మన
మనుజపతికిఁ దోడుపడిరి; మఱి యరియోధుల్
చని తోడ్పడిరి సుశర్మకు;
రణసంకులతన్ గుఱు తిడరా దొండొరులన్.

దృష్టి చెదరనీక మహారాజుగారి దారుణప్రవిదారణకౌశలమునే నేత్రపర్వముగా నాలోకించుచుండఁగా మన కత్యంత సమీపముననే యేదో నేమి ధ్వనివలె వినవచ్చుచున్నది. ఈచెట్లక్రిందికి రథ మేదియు రాదుగదా? ఏమిది? మనభటు లింతమంది పరుగువాఱుచున్నారు!

పుర—సుశర్మసేనమీఁదికా?

వజ్ర—కా దీవంకకు.

సుధే—రాజుగారు మన క్షేమైక సందేశమును బంపుచున్నారేమో!

వఃౕ—ఏరీ భటులు? నే నెదురు పోదునా?

కంక—వేగిరపడకు. వారి నిట రానీ.

పుర—శత్రుభటులవలన నీ కిప్పు డేమి కీడు మూఁడునో యని నాయుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది.

వజ్ర—వారిబాణము లింతదూరమురావు.

పుర—నాభయ మదికాదు. కంటఁబడితివా శత్రు లిట వచ్చి నిన్ను వధింతు రేమో యని భయపడుచున్నాను.

వజ్ర—అంధున కూంతకోలగా నీతోనున్న నన్నుఁ జూచియు నా కెగ్గు దలంతురా? నీచెంత నున్నంతవఱకు నాకా భయము లేదు.

పుర—లోకానుభవము చాలనిబాలుఁడ వగుటచేత నీవు పరులను నీవలెనే భావించు చున్నావు. వారి కంతనీతి యుండినపక్షమున నిష్కారణముగా మగోగ్రణములను బట్టుదురా? కానిమ్ము. వారీస్థలము దాటిపోవువఱకును క్షణకాలము నీవు మాటాడక నామాట విని మౌనము వహించి యుండుము.

వజ్ర—వారెవరు? ఇందు వచ్చువారు వైరిభటులు కారు. విరాటభటులు. మనభటులే.

పుర—కారుకారు. నీవు భ్రమపడుచున్నావు నీమాటలు నేను నమ్మను. విరాటభటులైనపక్షమున సంగర రంగమును విడిచి వెనుకకెన్నఁడైనఁ బరుగెత్తుకొనివత్తురా? కన్నులున్నయెడల నేనే చూచి నిజ మెఱుఁగుదునుగదా? నేత్రహీనుఁడ నగుటచేత నితరు లేమి చెప్పినను నేను విని యూరకుండవలసి వచ్చుచున్నది.

వజ్ర—నీవు నామాట నమ్మను నమ్మకపొమ్ము. నాకన్నులారఁ జూచినది నేను జెప్పుచున్నాను. నాకన్నులను నే నెట్లు నమ్మకుండఁగలను? ఇదిగో వారు మన మున్న చోటనుండియే పరుగెత్తుచున్నారు. వారిరాకకుఁ గారణాంతర ముండి యుండవచ్చును.

[ఇరువురుభటులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పుర—అట్లయినయెడల వా రేల పరుగెత్తుచున్నారో యడుగుము.

వజ్ర—ఓ భటులారా! మీ రేల యింత వేగముతోఁ బరుగెత్తుచున్నారు? ఎక్కడ కరిగెదరు? యుద్ధ మెట్లు చెల్లుచున్నది? ఎవరికపజయము కలుగున ట్లున్నది? ఇటు వచ్చి చెప్పిపొండు.

భటులు—మాకు మీవద్దకు వచ్చి మీతో మాటాడుచుండుటకుఁ దీఱదు. వెనుక నిలువయున్న సేనలను బిలుచుకొనిపోవుటకయి

పరుగెత్తుచున్నాము. శత్రుసేనాధిపతి యొక్కశరాఘాతముచేత మన సేనాని మూర్ఛితుఁడైనాఁడు. ఇప్పుడు నిమిత్తములు మన కంత యనుకూలముగా నున్నట్లు లేవు.

పురు—అయ్యలారా! అట్లయినచో నిలువక పరుగెత్తుఁడు. మీ రతివేగమునఁ బరుగెత్తుఁడు.

భటులు—(పరుగెత్తిపోవుచున్నారు.)

కంక—వలలా! సుధేష్ణాదికామినీజనరక్షణమునకయి మన మిందఱ ముండగా మనకు సేనలతోఁ బనిలేదు. ఈభటులవెంట మనబలకరపుబలమును బంపి వేయవచ్చును—అమ్మా! ఏమిసెలవు?

సుధే—వలలాదులు మీ రింద ఱుండఁగా నా కేమి భయము? శీఘ్రముగాఁ బంపివేయుఁడు.

కంక—తంత్రీపాలా! నీవుపోయి యీభటులవెంట మనకావలి సేనను బంపివేసి యిక్కడ నున్నట్టే మరల రమ్ము.

తంత్రీ—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

[సారథిసహితముగా రథముతో సేనాధిపతి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సేనా—(అంతటఁ గలయఁజూచి) సూతుఁడా! మనరథమిక్కడ కేల వచ్చినది?

సూతు—శత్రుశరప్రహారముచే దేవరవారు మూర్ఛితులు కాఁగా రథమును రణరంగమునుండి తొలఁగించి యీవృక్షచ్ఛాయకుఁ దెచ్చి నిలిపినాను.

సేనా—యథాపూర్వముగా రథమును యుద్ధభూమికి మరలఁ గొనిపొమ్ము. నాకిప్పుడు గాయ మంతబాధాకరముగా లేదు. నే నిప్పుడే పోయి నన్ను మూర్ఛపుచ్చిన యాతుచ్ఛుని ప్రాణమును గొనవలెను.

సూతు—అదిగో పగదీర్చుకొనుటకయి మనసేనపోవుచున్నది. స్వామీ! మీరు నాప్రార్థన మంగీకరించి యించుకతడ విందు విశ్రమించి విగతశ్రము లయి మఱి శత్రువు మీఁదికిఁ బొండు.

సేనా—అట్లుకాదు. ఆప్రకారముగా వీరభటు లంతమంది ప్రాణములు డాపక పోరాడుచుండఁగా సేనాధిపతి నన్నపేరు పెట్టుకొన్న నేను శరీరములోఁ బ్రాణము లుండఁగానే వీరవిహారము సలుపక పయినుండి చూచుచు నూర కుందునా? ఆవల భూవరుఁ డే మయ్యెనో! తోలుము—తోలుము.

పురు—(ఆలకించి) ఇక్కడ నెవ్వరో గుసగుసలాడుచున్నారు. ఆమాటాడువా రెవరు? వీరభటు లైనయెడల మీ రీచెట్టునీడ కేల వచ్చినారు? ఆవల మీరాజు ప్రాణార్తుఁడై పోరాడుచుండఁగా మీ రాతనిని దిగవిడిచి యిచట మీప్రాణములు దాఁచుకో వచ్చినారా? పొండి పొండి. అవమానమునకు భయపడక మీరు చావునకా జడియు చున్నారు?

వజ—తూలనాడకు.

సేనా—ఓవృద్ధుఁడా! నీ వనుకొన్నట్లు—

పురు—ఇది తూలనాడుటా? చేతఁ గత్తిదాల్చి వెనుక తిరిగి వచ్చుటకు మీరు సిగ్గుపడకున్నారు. అట్టిసిగ్గుమాలిన మీరు నాతో మాటాడ రాఁబోకుడు. మీయాలాపములశబ్దమేకాని మీరూపములు నాకు గోచరము కాకున్నవి. నేనే యంధుఁడనుగాక మిమ్ముఁ జూడఁ గలిగియుంటినా, పాఱుపంద లయి వెనుక తిరిగి వచ్చినందున కయి మిం మిమ్మాతృభూమికి బలి యిచ్చి యుండుదును. లెండు. పొండు. పోవుచున్నట్టు లే దేమి? మీవద్ద మగతనమే లేదా? మీరు ధరించినవి తెల్వా? ఖడ్గ ములు కావా? ఖడ్గములే యయ్యె నేని పోయి పోరాడుఁడు.

సేనా——ఓయంధుఁడా! కోపపడఁబోకు. ప్రాణములు దక్కించుకోవలె నని పిఱికితనముచేత నే నిటరాలేదు. మూర్ఛితుఁడ నయియున్న సమయమున నాకుఁ దెలియకుండ సారధి నారథము నిచ్చటికిఁ దోలి తెచ్చినాఁడు. ఇదె పోవుచున్నాను—సారథీ! రథము తోలుము.

సూతు——మహాప్రసాదము. (అని తోలుచున్నాఁడు.)

వజ్ర——నాయనా! మనసేనాని మహావేగముతోఁ బోయి శత్రుసేనలమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.

పురు——ఎక్కడనుండి పోవుచున్నాఁడు?

వజ్ర——ఇక్కడనుండియే. ఎదుటిమాట వినిపింపకోక నీ వింత వఱకుఁ బదరుచుండినది మనసేనాధిపతినే. అతఁడు గాయపడి మూర్ఛలో మునిఁగియున్నప్పుడు సారధి రథము నిటఁ దోలి తెచ్చినాఁడు. అతఁడు మూర్ఛ తేరి తేరిని బోరికున్ముఖము చేయుటకయి సారథిని ద్వరపఱుచు చుండఁగా నిజ మెఱుఁగక నీవు నిష్కారణముగా దూఱినాడితివి.

పురు——అయ్యో! అజ్ఞానముచేత సేనానియెడల నేను మహాపరాధము చేసితినే! అది నాబధిరత్వదోషముగాని నాదోషము కాదు. ఈయంధుఁడు చెవిటివాఁ డని యెఱిఁగి న న్నతఁడు మన్నింపకపోఁడు.

వజ్ర——ఇప్పు డీగతజలసేతుబంధ మేల? పోనిమ్ము. అదిగో యుద్ధభూమియం దంతకంతకుఁ గలకలము హెచ్చుచున్నది. రొఁజుచు మఱియొకభటుఁ డిందుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

పురు——యుద్ధ మెట్లు నడుచుచున్నదో యాతని నడుగుము.

[భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వజ్ర——ఓవీరభటా!——

భటు——నీతో మాటాడుటకు నా కవకాశము లేదు. నే నీవృద్ధుని మాట విన్నాను. నిమిత్తములు మన కిప్పుడు ప్రతికూలములుగా నున్నవి.

రాజుగారు మూర్ఛితు లైనారు. నే నంతఃపురస్త్రీ సంరక్షణార్థము పరు గెత్తుచున్నాను (అని పరు గెత్తుచున్నాఁడు.)

పురు—మహారాజుగారే మూర్ఛితు లయినారా? ఓభటుఁడా! నిరాయుధుఁడ నయియున్న నాచేతికి నీఖడ్గము నిచ్చి నన్ను శత్రుసేనలోఁ విడువుము. గ్రుడ్డియెద్దు జొన్నచేనిలోఁ బడ్డట్టు శత్రుసేనాటవిలోఁ బడి ప్రాణముల కాశింపక కృప యెఱుఁగని నీకృపాణముతోఁ జేతి కందిన వారి నెల్లఁ దెగనఱికెదను.

సుధే—భర్త్తగారు మూర్ఛితు లయినా రన్నపిడుగువంటి దుర్వార్త నాచెవిని బడి హృదయభేదమును కావించుచున్నది. ఏమి చేయుదును? ఎందుఁ జొత్తును?

కంక—అమ్మా! తొందరపడఁబోకు. ఈభటుఁడు చెప్పునది సావ ధానముగా వినుము.

సుధే—ఓభటోత్తమా! శుభమా? అశుభమా? ఏమివార్త?

భటు—దేవీ! అశుభ మేమియులేదు. తత్తరపడఁబోకుఁడు. రాజుగా రించుక మూర్ఛితు లయిరి. ఇప్పటికి మూర్ఛ తేరి మరల గదో త్సవము చేయుచుండి యుందురు. సంకులసమరములో నడ్డుపడిన తమ్ము లకును గుమారునికిని గాయములు తగిలినవి. మనసేనల కపజయము కలుగునట్లు కనఁబడఁగా వైరులు క్రూరు లగుట విచారించి, ముందుగాఁ బోయి యంతఃపురకాంతాబృందము నుద్యానమందలి కృత్రిమాద్రికందర మునఁ దాఁగియుండ హెచ్చరించి రమ్మని సేనాని నన్ను నియమింపఁగాఁ దన్నియోగమును నివేదింప వచ్చినాను. నేను వచ్చుచుండఁగా శత్రు సేనలోనుండి యెవ్వఁడో యొకదుష్టుఁడు రాజుగారు పట్టుపడిరని యఱచెను గాని యంతపని పుట్టు నని నే ననుకోను.

సుధే—(గుండెలు కొట్టుకొని విలపించుచు) ఓనలలా! ఓదామ గ్రంథీ! ఓతంత్రీపాలా! నాకుఁ బతిభిక్ష పెట్టుఁడు. హా ప్రాణనాథా! హా—

వల——అమ్మా! శోకింపకు. కొంచెము తాళుము.

సుధే——అన్నలారా! తాళఁగలమార్గ మేదో నాకుఁ జెప్పుఁడు. భర్త క్రూరకిరాతు లగుపరులచేతులలోఁ బడె నని విని నే నెట్లు తాళఁ గలను? (అని యేడ్చుచున్నది.)

వల——దేవీ! ధైర్యము విడనాడకు. ఇప్పుడే మేము పోయి నీభర్తను విడిపించి తెచ్చెదము. (అని లేచుచున్నాఁడు.)

సుధే——అందాఁక మేన నే నెట్లు ప్రాణములు నిలుపఁగలను? విధవనై పృథివిమీఁద నే నొక్కక్షణ మయిన బ్రదుకఁజాలను.

వల——ఎంతమాట! వైరిభార్యలుగాక మీరు విధవ లగుట మాదేహములలో నూపిరి యుండఁగానే సంభవించునా? అమ్మా! అధైర్యపడకు.——ఓకంకభట్టారకా! మీ రీశుద్ధాంతకాంతలను రహస్య స్థలమునకు దూరముగాఁ గొనిపోయి వీరి రక్షణ మేమఱ కుండుఁడు.—— ఓదామగ్రంథీ! ఓతంత్రీపాలా! మనము పోయి యిప్పుడె రాజుగారిని విడిపించి తెచ్చి దేవిగారినేత్రముల కపూర్వపర్వ మొనర్తము రండు. ఆయుధములను గైకొని లెండు.

కంక——శీఘ్రముగాఁబొండు. మీకు విజయ మగుఁగాక!——దేవీ! మనము ముందు సపరివారముగాఁ గృతకధరాధరకందరమున కరుగు దము రండి. లెండి.

సుధే——(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళు రావు——ఓవీరోత్తములారా! మీరు మరల వచ్చి భర్తృపునర్దర్శనము చేయించినదాఁక నాహృదయము కుదుటఁబడదు. మీకుఁ గార్యసిద్ధి యగుఁను గాక! పొండు. (అని నడచు చున్నది.)

వల——అమ్మా! కార్యసిద్ధి యైనట్టే సంభావింపుము. మేము పోయి వచ్చెదము. (అని మువ్వురు నాయుధపాణు లయి రణరంగము వంకఁ బోవుచున్నారు.)

పురు—ఇంతకుముం దేదో రోదనధ్వనివలెఁ గొంచెము నాచెవిని బడ్డట్టున్నది! అది యే దయిన మన కేమి? రాజుగారివార్త చెప్పుము.

వజ్ర—మనరాజుగారు పగతురచేఁ బట్టుపడినారఁట! విడిపించుటకయి కాఁబోలును సేనాని వైరివీరులతో ఘోరసంగ్రామము చేయుచున్నాఁడు.

పురు—ఏమి! ఇంతసేనలో రాజును విడిపింపఁగల మగతనము గలవాఁ డొక్కఁడును లేఁడుగా!

వజ్ర—ఎవ్వరో ముగ్గురువీరపురుషు లీవంకనుండి త్రేతాగ్నులవలెఁ దేజరిలుచు శత్రుసేనాటవిమీఁద కుఱుకఁ బరుగిడుచున్నారు.

పురు—వారి కీశ్వరుఁడు తోడుపడునుగాక! ఓశూరవరులారా! శత్రువీరులలో నొక్కరిని మిగులనీయక యందఱిని మీప్రతాపాగ్నికిఁ బూర్ణాహుతి చేయుఁడు. ఇసీ! అశక్తునివలె నే నిప్పుడు శూరత్వముచేతఁ గాక నిరర్థకప్రలాపములచేతనే రాజభక్తిని గనఁబఱుచుచున్నాను!

వజ్ర—పలాయితు లగుచున్న సైనికులను జూచి సింహగర్జనములవలె గుహలు మాఱుమ్రోఁగ వారు వీరాలాపము లెట్లు పలుకుచున్నారో విను.

వల—

క. సంగరరంగమునం దిటు
　భంగము పడి సిగ్గు విడిచి పాఱెద రేలా?
　శృంగారార్థమె మీమీ
　సింగణిలును గైదువులును? జెడు భటులారా!

చ. నిలుఁడు నిలుండు; పాఱకుఁడు; నెట్టనఁ దాఁకుఁడు వైరివీరులన్;
　దలపడి పోరి శౌర్యఘనత న్విలసింపుఁడు మీనృపాలునిన్;
　గలఁగి తొలంగఁ జేతులవి గాజులె? కత్తులు కావె? భీతియే
　ఘులఁజెడుఁ గాని మిమ్ము భయదాదులు గావు; యశంబు నొల్లరే?"

బాహు—

ఉ. పాఱెద రేల మీర లిటు పౌరుషహీనత? భీరులార! చీ!
పాఱినయంతమాత్రమునఁ బాయునె మృత్యువు కూడ మీవలెన్?
దీఱనిసిగ్గుచేఁ జివికి త్రెళ్లెద రింట రణోర్విఁ బాసినన్;
బాఱక పోరినన్ గెలువ వచ్చును; జావది సందియుం బగున్.

తంత్రీ—

గీ. పసరములుమాత్ర మీగతిఁ బాఱిపోవుఁ
గాని వెను కంజ యుడ రెందు మానధనులు;
భూమిపా లగునట్టి యీబొందికొఱకు
మానమును మీరు విడుతురే మనుజు లయ్యు?

పురు—వీరివాక్యములు నాడెందమునకుఁ బరమానందము కలిగించినవి. ఇఁక వీరరసమూర్తు లయినవీరిపీరవిహారమును వివరించి వీనులకు విందుచేయుము.

వజ్ర—(రణరంగమువంకఁ జూచ్చి నిగిడించి)

ఉ. మేలు! విచిత్ర మయ్యెడు! నిమేషముత్రింపనె నేత్రు లేర్లఁ గెం
ధూళు లడంగియున్ మరలఁ దోఁచెడు ధూళిని నెట్టి చీఁకటుల్
క్రాలు ధరాపరాగములు కాఁ పవి యుప్ప సెలుంగ నయ్యెడిన్
హేళి ప్రతీచిఁ గ్రుంకు నెడ నెల్లెడఁ గ్రమ్మెడు సాంధ్యరాగముల్.

క. ఈరణవీరోత్తము దు
ర్వారాత్యుగ్రప్రతాపపటిమను గని త్రీ
డారతిఁ దేజోహీనుం
డై రవి పాఱె ననఁ బశ్చిమాంబుధిఁగ్రుంకెన్.

కాఱుక్రమ్ముచున్న చీఁకట్లకుఁ దోడుగా సేనాసమ్మర్దమువలన ధూళి సహితము రేఁగుచున్నది. సంగరరంగమున నేమి నడుచుచున్నదో నాకన్నులకుఁ గానరాకున్నది. ఇంతచేరువనే యున్నను సమరోన్ముఖు

లయి పోవుచున్న యీవీరత్రయమునొక్క విగ్రహములే స్పష్టముగాఁ గంటఁబడవు మన మింకఁ గ్రిందికి దిగుదమా?

పురు——చీఁకట్లు కాయుక్రమ్మినపక్షమునఁ గన్నులు లేని నాకును గన్ను లున్న యీసైనికులకును భేద ముండదు. కాఁబట్టి యింటికిఁ గాక నన్నును యుద్ధభూమికే కొనిపోయి వీరశయన మొందిన భటునిచేతి కరవాల మొకటి నా చేత నిడి శత్రు మధ్యమున విడువుము. రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

రంగము — సుశర్మశిబిరములోని పటమందిరము.

[సుశర్మయు, సత్యసేనుఁడును, విక్రమభుజుఁడును, భటులును, ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుశ——ఓవిక్రమభుజా! ఓసత్యసేనా! భగవదనుగ్రహమువలనను యుష్మదాదుల యవక్రవిక్రమమువలనను మనకు నేఁడు విజయమహోత్సవము కలిగినది. ఓవిక్రమభుజా! మన యీగెలుపునకు ముఖ్యకారణము నీబాహుబలమే సుమా!

చ. బవరమునం ద్వదీయ కరవాలఫణీంద్రుఁడు కాఁడె యెల్లెడన్
జవమున దూఁకి దూఁకి బహుశాత్రవవీరుల ప్రాణవాయువుల్
చవిగొని క్రోలి తాఁ బఱపె సర్వగృహాళి నిరాటువీట నేఁ
డవిరళలీల నేత్రముల సాంద్రదుఃఖ దల్లుల కశ్రువాహినుల్?

మనపక్షమున విశేషనష్టము లేకుండ ననాయాసవిజయము కలిగించినది నీభుజవిక్రమముగాక వేఱే మున్నది?

విక్ర—ఇది యంతయు నీశ్వరానుగ్రహమువలన నైనది గాని నాపౌరుషము వలనఁ గాదు. మీవిజయమునకు నన్నుఁగూడ నొక యుపకరణముగాఁ జేయ ననుగ్రహించినందుకు గాను మీకు ననేకాభివందనములు సమర్పించుచున్నాను.

సుశ—నీయసహాయసాహసక్రీడచేతఁ గాక యనన్యసామాన్య పరాక్రముఁడైన విరాటుఁడు మనచేతఁ జిక్కువాఁడా? నీవు చేసిన యుపకారకృత్యమును మఱవక నీయెడ నేను సదా కృతజ్ఞుఁడనై యుండెదను—ఓసభాసదులారా! మనకుఁ గలిగిన యీవిజయమునకై మీరందఱు సేనాపతి నభినందింపుఁడు—ఓవీరభటులారా! ప్రభుభక్తితోఁ బ్రాణములు డాఁపక పోరాడిన మీ కందఱకు రేపు వర్ణసన్మానములు చేసెదను—ఓసభ్యులారా! మన మిఁక విరాటరాజువిషయమున నడపవలసినపని యేమి?

సత్య—అత్యంతశీఘ్రముగా నంతకాంతికమున కనుచుట దక్క మఱి యేమున్నది?

విక్ర—అది ద్వేషైకదూషితులైన దయాశూన్యులు చేయఁ దగినదిగాని యుదారహృదయులు చేయఁదగినపని కాదు. మీవంటి వారు చంపఁ దగినశత్రువు చేతఁ జిక్కినప్పు డెట్లు చేసిన లోకము మెచ్చునో యట్లు చేయవలెను.

సుశ—శత్రుసంహారము రాజధర్మము కాదా?

విక్ర—శత్రుసంహారము రాజధర్మమే.

సుశ—అట్లయినచో నుత్తమక్షత్రియునకు శత్రుసంహారమునకంటె లోకము మెచ్చఁదగిన పని మఱి యే ముండును?

విక్ర—రణరంగమున శత్రుసంహారము చేసినప్పుడు లోకులు మెత్తురుగాని చేతఁ జిక్కినవానిని జంపినప్పు డెవ్వరును మెచ్చరు.

సుశ— ఈవిరాటుఁడు మనకు శత్రుఁడు కాఁడా?

విక్ర—పోరాడుచుండినంతవఱకు శత్రుఁడే కాని యిప్పుడు పట్టుపడి దయనీయుఁడై నాఁడు.

సుశ—నాప్రాణములు గొనఁబూని నాపైకి దండెత్తి వచ్చిన గర్భశత్రువు ప్రాణములు గొన్నవైన సంగ్రామవిజయశాలినగు నాకు స్వాతంత్ర్యము లేదా?

విక్ర—శత్రువు మీచేతిలో నున్నప్పుడు మనసు వచ్చినట్లు చేయుటకు మీకుఁ గావలసినంత స్వాతంత్ర్య మున్నది. అది నేను లేదనను. అయినను బట్టువడి యసహాయుఁడయియున్న పగవాని ప్రాణ ముల కలుగుట క్రూరకర్మముగాని వీరధర్మము కాదు.

గీ. పట్టువడి నిరాయుధుఁ డౌచు బద్ధుఁ డైన
యట్టిశాత్రవుఁ డసహాయుఁ డగుటకతన
మృతునితోడను దుల్యుండు పృథివిమీఁద;
శవముఁ జంపుటె యవ్వానిఁ జంపు టెల్ల.

ఉ. అక్కట! నీకు లోఁబడినయట్టి యరాతినిఁ జంపి తేనియుఁ,
మిక్కిలి నీశ్వరుండు నిను మెచ్చునె? నీసరివారు మెత్తురే?
నిక్కము నీమగౌరవము నీదుయశంబును జంపుకొంటగా
కెక్కువ యేల? శత్రు మడియించుటయే యది యించుకేనియున్?

సుశ—ఇప్పుడు నీవు చెప్పినదానినిబట్టి చూడఁగా బహుప్రయాస లబ్ధమైన మన యుద్ధవిజయ మంతయు వ్యర్థము కావలసిన దయినట్లు కనఁబడుచున్నది.

విక్ర—మనయుద్ధవిజయము వ్యర్థముగాక సార్థకపడవలయు ననియే నా యభిమతము. శేతయొక్కయుదారకృత్యమువలననే గెలుపు సఫల మగును. ఉదారబుద్ధి యింద్రియజయమువలనఁగాని కలుగనేరదు. రిపువర్గమును గెలువఁగలుగుటకంటె నింద్రియవర్గమును గెలువఁ గలుగుట యధికకీర్తికరము. బాహ్యశత్రువులకంటె నంతశ్శత్రువులను జయించుట దుష్కరము.

సుశ — ఏల?

విక్ర — యుద్ధజయము దైవాధీనము; ఇంద్రియజయము పౌరుషాధీనము.

ఉ. యుద్ధము చూడఁ గేవలము ద్యూతమువంటిది; యిందు నందుచున్
సిద్ధముగా ననర్హునకె చేకుఱు గెల్పొకకొన్ని వేళలం
దిద్ధర; వెఱ్ఱివాఁ డొకట నేసిన రాయియుఁ బోలె, భీరుఁ డ
త్యుద్ధతిఁ జిమ్మునమ్ము ఘనయోధునిఁ గూల్చును దైవికంబుగన్.

ఉ. కావునఁ గయ్యపుం గెలుపొకానొకచోట నదృష్టకార్యమౌఁ;
గేవలపౌరుషం బచటఁ గీడ్పడవచ్చు; నయోగ్యుఁడైన, వీ
రావళి గెల్చు; నింద్రియజయం బటువంటిది గాదు; ధైర్యమున్
భావబలంబునుం గలుగు భవ్యుఁడె గెల్చు నింద్రియంబులన్.

బాహ్యరిపులతోడి పోరాటమునందు బలవంతుఁడును బలహీనునిచేఁ జావవచ్చును; బలహీనుఁడును బలవంతునిచేఁ జావవచ్చును. అందు యోగ్యత ప్రధానముకాదు. ఇంద్రియములతోడి పోరాటమో యట్టిదికాదు. అందు నిజమైనధైర్యమును మనోబలమును గలవాఁడేకాని యవి లేనివాఁ డెన్నఁడును జయము నొందఁజాలఁడు. కాఁబట్టి యింద్రియవిజయమే నిజమగున విజయము; అదియే నిజమైన పౌరుషము; అదియే నిజమగున శూరత్వము.

క. ఇల నింద్రియముల గెలువం
గలవాఁ డొకఁడె పురుషుండుగాక తదన్యుల్
బలముగ గడ్డము మీసం
బులుఁ గలమగరూపుఁ దాల్పఁ బురుషులె తలఁపన్?

సుశ — ఈవిరాటుఁడు పూర్వము నాకెంతో యవమానము చేసినవాఁడు. ప్రతిక్రియ గానక చిరకాలమునుండి పెరుఁగుచుండిన తొంటిపగను వడ్డితోఁ దీర్చుకొనుట కిప్పుడు సమయము వచ్చినది. ఇట్లు

దైవికముగా లభించిన యీసమయము నిప్పుడు జాఱవిడిచినపక్షమున, లోపల మెఱమెఱ మెఱయుచున్న నాహృదయశల్యమును బాపుకొనుట కవకాశము నాకు మరలఁ గలుగదు—ఓభటులారా! మీరు పోయి విరాటు నిట కీడ్చుకొని రండు.

భటు—చిత్తము. మహాప్రభూ! (అని పోవుచున్నారు.)

విక్ర—దేవరవారు పాపకృత్యమును దేనినిఁ దలపెట్టరాదు. ఇట్టి సమయమునందు వేగిరపడి యొకయకార్యమునకుఁ జొచ్చుట రాజనీతి కాదు; యశస్కరమును గాదు.

సుశ—నాకు యశస్సుతోను గిశస్సుతోను బనిలేదు. చేతఁ జిక్కిన శత్రువు నూరక విడువరాదు. విడిచినచోఁ గాలాంతరమునఁ బ్రాణాంతము వచ్చును. ఇతఁ డిప్పుడు నాచేతిలో నున్నవాఁడు; నాకు శత్రువు.

విక్ర—ఈరెండు హేతువులచేతనే నీ కతఁ డాదరణీయుఁడు.

సుశ—నీమాటలయర్థ మేమో నాకు బోధపడలేదు. నీ విప్పుడు చెప్పెడి దేమి?

విక్ర—శత్రువును క్షమించి విడిచిపుచ్చుటయే యుదారచిత్తు లగువీరపురుషుల కిట్టి యెడఁ గర్తవ్యము. కారుణ్యమయమైన యీ కార్యమే యుద్ధవిజయమున కలంకారము తెచ్చునది.

క. ఆరయఁ గారుణ్యసమో
దారగుణం బొండు లేదు ధరణీస్థలిలోఁ
గారుణ్యమె భూతలమునఁ
జారుగతిన్ నరుని దేవసన్నిభుఁ జేయున్.

[అంతట భటునితోడ విరాటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

సుశ—(లేచి పరిహాసముగా) ఓహోహో! విరాటమహారాజుల వారా? దయచేయుఁడు. బహుకాలదర్శనము! ఏలిన వారెప్పుడును బగ వారికి లోఁబడువారు కారుగాదా?

విరా—అదృష్టదేవతయొక్క యవివేకముచేత ముండ్లకంప మీఁదఁ బుష్పగుచ్ఛము పడ్డట్లీయల్పజయ మిప్పుడు నీపాలఁ బడినంత మాత్రముననె నీ వధికుఁడ వయితివనుకొని విఱ్ఱవీఁగఁబోకు. ఇల్లలుకఁగానే పండుగ కాదు. ఇంతటి నడుమంత్రపు సిరి కింత గర్వమేల? నీపూర్వ స్థితి నొకింత స్మృతికిఁ దెచ్చుకో.

సుశ—నీనోటి కడ్డులేదు గనుకఁ గావలసి నన్నిదురుక్తుల నిప్పుడే ప్రేలుము. ఱేపు నీజిహ్వ నీకు వశము గాదు. తెల్లవారినతరువాత నీవు మరల సూర్యునిముఖమును జూడఁబోవు. మృత్యుముఖమున నుండియు నీ వెట్లుత్సాహము చెడనట్లు నటించుచున్నావు!

విరా—నినుబోటి వేషధారులకుఁ గాని నావంటి ఋజువర్తనులకు నటన మక్కఱలేదు. నాయంతరాత్మ నిర్దోషమయి యున్నప్పుడు నాకుత్సాహముగాక విచార మెక్కడనుండివచ్చును? నీవు పరిహాసముగా నన్నట్లు నే నిప్పుడు మహారాజనే. నాదేశమును నాగోధనమును గాపాడుకోవచ్చిన మహారాజను. స్వదేశరక్షణమును మించిన మహారాజధర్మ మింకొకటి యేది యుండును? నీవలె నేను బరులగోధనమును దొంగిలవచ్చిన తస్కరుఁడను గాను. నేను దొరను; నీవు దొంగవు. నీనిలివె డెత్తుధనము పోసినను నా కున్న మనోత్సాహము నీకు రాదు.

సుశ—ఇఁక నీకుఁ జావు నిశ్చయము.

విరా—దొంగలచేతిలోఁబడిన ధనస్వామికి మరణముగాక మఱి యేమివచ్చును?

సుశ—పాపము! ఈదొరగారిభార్యకు ముసలితనములో వైధవ్య దుఃఖము సంభవించుచున్నదిగదా!

విరా—చేతికి ఖడ్గ మిచ్చి నాతో సరిగా నిలిచి పోరాడుము. నాముసలితనమును నీపడుచుతనమును లోకమున కిప్పుడు వెల్లడి యగును.

సుశ—ఓవిరాటా! నీవు ముసలిపిల్లవాఁడవేకాని బుద్ధిగలిగి పాండవు లెక్కడ నజ్ఞాతచర్య నడుపుచున్నారో చెప్పెదవా?

విరా—ఆమహానుభావుల గూఢచర్య యెవ్వరికి గోచర మగును? అట్టి సత్పురుషుల నామసంస్మరణముచేత మన మిప్పుడు కృతార్థుల మయినాము.

సుశ—వారు నీయండను దల దాఁచుకొని యున్నా రన్నచో నీప్రాణము పోదు. భయపడక నిజము చెప్పు.

విరా—నీ వడుగుచున్నా వని నేటికాలమున కసత్యము లాడ నేర్చుకొమ్మన్నావా? మాయింట నుండు కుక్కకుఁగూడ నాలుక కసత్యము రాదు. పాండవుల యంతటి మహామహులే నాయొద్ద నుండునంతటి భాగ్యము తటస్థించినపక్షమున నేను నిర్భయుఁడ నగుదునుగాని భయ మేలపడుదును? అణుమాత్రమైనను వారికి సహాయుఁడు కాఁజాలినవాఁ డెల్ల గర్వపడవలెను.

సుశ—నీబావను సింహబలుని సంహరించిన మహాపురుషు లెవరు?

విరా—గంధర్వులు. ఆగంధర్వులే యాపుణ్యమును గట్టుకొన కుండిరేని నీవిప్పు డాసింహబలుఁ డనుసింహముబారికి గొఱియ వయి యుందువు.

సుశ—ఇప్పుడు నాచే కాఁగలకార్యమును గంధర్వులే తీర్చిరా?

విరా—నీచేఁ గాఁగలకార్యమేమో నాఁడు సింహబలుఁడు బ్రతికియుండఁగానే యెరదే. లోక మెఱిఁగిన నీపౌరుషమును సిగ్గుమాలి నీ విప్పుడు పొగడుకోనేల?

సుశ—పాండవులు నీయింటను లేనేలేరా?

విరా—ఆపాండవులే మాయింటనున్న పక్షమున, నిన్నిప్పుడు ప్రాణములతో విడుతురా?

సుశ — నాప్రాణములమాట తరువాతఁ జూచుకొందము ముందు నీప్రాణములమాట చూచుకో. నీకుఁ బ్రాణదానము చేసినయెడలఁ బాండవులఁ బట్టి యొప్పగించెదవా?

విరా — నిమిషభంగురమయిన యీశరీరమున కాశపడి మిత్రద్రోహము చేసి యకార్యకరణమునకుఁ జొత్తు ననుకొన్నావా? నిజముగాఁ బాండవులే నన్ను శరణొంది యున్నపక్షమున, నాకున్న యీయొక్క ప్రాణమునకుఁ దోడు మఱి లక్షప్రాణముల విడువవలసివచ్చినను దృణప్రాయముగా నన్నిటిని విడిచి వారిని రక్షించియుందును.

సుశ — ఓసత్యసేనా! ఈతనికిఁ బ్రాణత్యాగములు తృణప్రాయములఁట! . ఈతని మనోభీష్ట సిద్ధి యగునప్పుడు భార్యాపుత్రాదులు చూచి సంతోషింపవలెను. సంగర విజయోత్సవమును జూడవలె నన్న యభిలాషతో సుదేష్ణాదేవియు నీతనివెంట వచ్చి యున్నదని విన్నాను. నీ వర్ధసేనాసమేతముగాఁ బోయి యామెను బట్టి యిందుఁ దోడితెమ్ము. విజయోత్సవమునకు మాఱుగా భర్తృవధోత్సవముతో డే నామెకు నేత్రపర్వము చేయుదము.

సత్య — మహాప్రసాదము. దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి నిర్వహించెదను. (అని కొలువు విడిచి పోవుచున్నాఁడు)

విరా — ఈఘోరకృత్యమున కీశ్వరుఁడు విఘ్నము కలిగించును గాక!

సుశ — ఇతఁ డిప్పుడు కొంచెము దారికి వచ్చుచున్నట్టున్నాఁడు — ఓవిరాటా! నీకు జీవితాశ యున్నపక్షమున, నీనీతిని గీతిని గొంతసేపు దూరముగా నుంచి పాండవులజాడ తెలిపి నీజీవితమును గొంత దీర్ఘపఱచుకో.

విరా — నీతిసహితమైనజీవన మొక్కపూఁటయైనను దీర్ఘమయినదే. వేయేండ్లు వర్ధిల్లినను నిష్ప్రయోజన మగుటచే నీతిమాలిన జీవనమే యత్యల్పమయినది.

చ. మనుజునిజీవితంపుఁ బరిమాణము నేఁడుల వేతఁగాక చే
సిన ఘనకార్య సంచయముచేత గణింపఁగఁ జెల్లు నెప్పుడున్;
బనివడి నూఱువర్షములు వాయసమట్లులు పొట్టకూటికై
మనినఫలంబునుం గలదె మర్త్యుఁడు; భారమెకాక భూమికిన్?

మ. ఎతఁ డత్యంత పరోపకారి యయి సద్వృత్తంబుఁ దాఁ బూనునో
యతఁడే యల్పపుఁగాలమే మనియు దీర్ఘాయుష్కుఁ డెంతేనియున్;
ఎతఁ డెంతే నుపకారశూన్యుఁ డయి సద్వృత్తంబుఁ దా మానునో
యతఁడే దీర్ఘపుఁగాలమున్ మనియు నల్పాయుష్కుఁ డత్యంతమున్.

నీతి విడిచి ప్రాణములు కాపాడుకోఁదలఁచుట నీవంటి పౌరుషహీనులకుఁగాని నావంటి పౌరుషశాలులకు లక్షణముగాదు.

సుశ — కాటికిఁ గాళ్ళు చాచుకొనియున్న యీముసలివానికీ మొండిధైర్య మెక్కడనుండి వచ్చినదో! — ఓభటులారా!

విరా — ఈధైర్యము నాకు నిష్కలుష మైన యీహృదయమధ్యముననుండి వచ్చినది. ఆపత్కాలమునందు మంచివారి కెప్పుడును ధైర్యమే సహాయము.

గీ. సాధుజనులకు నాపద ల్సంభవిల్లు
కాలముననె ధైర్యంబు ప్రకాశ మొందు;
అఱుగ రాచినసమయంబునందుఁ గాదె
వసుధపయి గంధసారంబు పరిమళించు?

సుశ — ఓభటులారా! ఈ తెంపరి నిఁక నిటఁ ద్రేలనీక నాయెదుటనుండి యీడ్చుకొని పొండు — ఓరాజాధమా! ఇప్పటికిఁ బొమ్ము. నీవిప్పు డాడిన దుర్భాషలకుఁ దగినట్లుగా నిన్నెట్లు బాధపెట్టి హింసింపవలయునో తెల్లవాఱులోపల విచారించెదను — ఓభటులారా! ఈడ్చుకొనిపోయి శృంఖలాబద్ధుని జేసి యీరాత్రి యీతని భద్రముగాఁ గాపాడుచుండుఁడు.

భటు—చిత్తము మహాప్రభూ! (అని యాతనిఁ గొనిపోవు చున్నారు.)

సుశ—విక్రమభుజా! ఈతులువ ప్రేలిన ప్రలాపము లన్నియు విన్నావుగదా? నీ వింకను వీనిని జంపక విడువవలయు నని చెప్ప సాహసింతువా?

విక్ర—మన కీతనిఁ బొలియించుట ఘనకార్యము కాదని యిప్పటికిని జెప్పెదను.

ఉ. చంపఁగ నర్హుఁ డైనఘనశాత్రవుఁ డేఁపరి చేతఁ జిక్కినన్
జంప కుదారతన్ విడిచి సాగఁగ సంపుటె చావుకన్న నూ
హింపఁగ మానవంతునకు నెక్కువలాఘవ ముర్విలోపలన్;
బెంపునుఁ బేరు వచ్చుఁ బృథివిం గరుణాపరుఁ డైనజేతకున్.

సుశ—కర్తవ్యమును దెల్లవాఱినతరువాత విచారింతము. వంట యింటి కుందేలీవిరటుఁ డింక నెక్కడకుఁ దప్పించుకొని పోఁగలఁడు? ఇట్లు విరటుని గర్వభంగముచేసి స్వకార్యమును సాధించుకొన్నాము; ఇఁకఁ బాండవుల నన్వేషించి స్వామి కార్యమును నిర్వహింపవలసి యున్నది. పాండవులు కంటఁబడినదాఁక మనము చరితార్థుల మైతి మనుకోరాదు.

విక్ర—మహామేధావంతులగు దుర్యోధనమహారాజుగారు చేసిన యూహ యబద్ధ మగునా? ఇఁకఁ బాండుపుత్రులును మనకు నేత్ర గోచరు లగుదు రనుకోవలసినదే.

[తెరలోఁ గలకలము.]

సుశ—(ఆలకించి) ఏమి యాసందడి? భటుల సంక్షోభధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి.

[తెరలో]

ఎవ్వరో వీరపురుషులు ముగ్గురు త్రేతాగ్నులవలె మనసేనాటవిపయిం బడి బాణార్చులచే నడ్డు వచ్చినవారి నెల్ల నిర్దహించుచున్నారు. ఇదిగోఁ గావలివారల మమ్ముఁ బడమోఁది విరాటుని విడిపింపఁ జూచుచున్నారు. ఓమహారాజా! వచ్చి రక్షింపుము — విరాటుని విడిపించినవాఁడవు నీ వెవఁడవురా?

సుశ — ఏమి యీసాహసము! వాఁ డేమో యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడు.

[మరలఁ దెరలో]

చ. వలలుఁడ; నే విరాటుకడ వంటలవాఁడ: నిదే త్వదీయ సే
నలఁ బరిమార్చి మామనుజనాయకుని న్విడిపించుకొంటి, బె
బ్బులి పెనువాతఁబడ్డ వృషము న్వలె; వీరుఁడ వేన్, సుశర్మఁడా!
వెలువడి వచ్చి వేగ విడిపించుకొనంజనుఁ గ్రమ్మఱన్ నృపున్.

సుశ — ఏమిది! వాఁడు నన్నే పేర్కొని పిలుచుచున్నాఁడు! ఓవిక్రమభుజా! నీ విందు నిలువుము. నేను బోయి వానిని స్వర్గమున కంపివచ్చెదను — ఓరిమూర్ఖా!

క. ఇదె వచ్చుచు నున్నాఁడను
బదరక క్షణకాల మచట వదరక నిలుమీ
యిదె నాప్రతాపశిఖి కి
య్యదన నీ వింధనంబ వయ్యెద వోకటా.

[తెరలో]

నీవు నిక్కముగఁ బౌరుషశాలి వగుదువేని, న న్నెదిరించి ప్రాణముతో మానమును దక్కించుకొని పొమ్ము.

సుశ — ఊరక వదరఁబోకు. నీకండగర్వ మిప్పుడే యడఁగును. నేను దారసించువఱకే కాని యామీఁదట నీనోటినుండి మాటరాదు.

(అని సత్వరముగాఁ బోవుచున్నాఁడు.)

విక్రి— ఓభటులారా! నాకృపాణమును ధనుర్బాణములను వేగఁ గొనిరండు.

[తెరలో]

ఓవిక్రమసేనా! మూర్తీభవించిన వీరరసాధిదేవతవలె నీనీరపురుషుఁడెవఁడో గదాఘాతములచేత మనరాజును జదియమోఁదుచున్నాఁడు. వేగ వచ్చి యీతని ప్రాణరక్షణము చేయుము.

విక్ర— ఓసుభటా! ఆయుధములు వేగఁ దెమ్ము.

భటు— ఇవిగోఁ దెచ్చినాను. (అని చేతి కిచ్చుచున్నాఁడు)

విక్ర— ఇదిగో నేను వచ్చితిని. మారాజును విడువుము. నేను దారసించులోపల విడువకుంటివా, నీప్రాణములు నీవికావు. నాచేతి ఖడ్గము దయయు గియయు నెఱిఁగినది కాదు సుమా. (అని పరుగిడుచున్నాఁడు)

[తెరలో]

త్రిమూర్తులవలె వచ్చిన యీముగ్వురిలో నొకఁడు ముందు విరాటుని గొనిపోవుచున్నాఁడు. అయ్యో! విరాటుఁడు తప్పించుకొని పోయెను గదా! ఇంకొకఁడు గదాఘాతముచే మనరాజును మూర్ఛపుచ్చినాఁడు. అయ్యో! ఇఁక నే మున్నది? ఓసేనాపతీ! వచ్చితివా? ఇఁక రాజునకు భయము లేదు.

వల— ఓదామగ్రంథీ! నీ వీసుశర్మను గొని విరాటునివెనుకఁ బొమ్ము. నేనీవచ్చినవానినిఁ బాఱఁద్రోలి వచ్చి నిన్నిప్పుడే కలిసికొనెదను.

విక్ర— ఓరీ! నరాధమా! నీ వింకను మారాజును విడువనే లేదుగా? నాచేతఁ జావు మని విధి నీనొసట వ్రాసియుండ, సామవచనములతో నీ వెట్లు విడుతువు?

వల— ఓవిక్రమహీనా! నాముందఱ నీవ్యర్థప్రలాపములు ప్రేలక పౌరుషశాలివేని నీరాజును విడిపించుకొమ్ము. కార్యములచేత నేమియుఁ జేయఁజాలక నీ విప్పుడు మాటలచేతఁ జేయుచున్నావు.

విక్ర——ఇంక ములుకులచేతనేకాని పలుకులచేత నేను నీ కుత్తర మియ్యను.

వల——నన్నుఁ దూరసించినతరువాత నీ వింక వేనితోను నా కుత్తర మియ్యవు. నీవు చేసినపాపముల కుత్తర మిచ్చుట కయి నిన్ను యముసన్నిధానమునకుఁ బంప నాచేతి గద వేగిరపడుచున్నది. ప్రాణక నిలుపుము.

[తెరలో]

అయ్యో! వీఁడు ప్రళయకాలదండధరునివలె ఘూఁటులేక మలయుచు నష్టపడిన యోధవీరుల నెల్ల గదాఘాతమునఁ జదియమోఁదుచు మనసేనాపతితల భిన్నము చేసినాఁడు? పిడుగడిచిన తాళమువలె నేలఁ గూలి విక్రమభుజుఁడు కొట్టుకొనుచున్నాఁడు. నెత్తురు వఱదలు కట్టుచున్నవి. సేనాపతిమేన ప్రాణములు లేవు. హావిక్రమభుజా! హాసేనానీ! విరాటసేనాసముద్రము నీఁదివచ్చిన నీ వీవంటలవాఁడను చిఱుకాలువను దరింపలేక మునిఁగి చచ్చితివా?

వల——మీసేనాపతి నిహతుఁ డయినాఁడు. మీసేనలో న న్నెదిరింపఁగల బిరుదుమగ లెవ్వరైనఁ గలిగిరేని రండు. అందఱిని సేనాపతి పోయినత్రోవనే పంపెదను. ఏమి! ఎవ్వరును రా రేమి?

సుశర్మసైనికులు——ఓపాపపుదైవమా! అతి ప్రయాసలబ్ధమైన మాగెలుపు నంతను నిమిషములో నిష్ఫలము చేసితివి! లోకములో నిన్ను నమ్ముకొన్నవాఁ డెవ్వఁడు బాగుపడును? క్షణకాలముక్రింద మాలోనుండి యింతలోనే మమ్ము విడిచి మాపగవారిచెంతఁ జేరితివా?

సుశర్మ——(మూర్ఛ తెరలి) ఎవఁడురా నన్నుఁ బట్టుకొన్నవాఁడు? మనవాఁడా? పగవాఁడా?

దామ — నీశత్రుఁడను. నీ విప్పుడు విరాటునకు దాసుఁడ వయితివి. ఆతని యాజ్ఞానుసారముగా సర్వదండనమును బొందుట కయి నీ విప్పు డాతనికొలువుకూటమునకుఁ గొనిపోఁబడుచున్నావు.

వల — అది యేమి? దామగ్రంథీ! సుశర్మ మూర్ఛ తేఱినాఁడా?

దామ — మూర్ఛ తేఱి వీఁడు విడిపించుకొనఁ బెనఁగులాడు చున్నాఁడు. నీవిటురమ్మ.

వల — ఇదిగో నేను వచ్చి యీత్రాళ్ళతోనే వీని పెడఱెక్కలు విఱిచికట్టెదను.

సుర — ఇట వచ్చితివా నిన్నే విఱిచికట్టెదను.

వల — ఇదిగో వచ్చితిని. నన్నుఁ గట్టవేమి? నీగర్వభంగ మయినదా? యమపాశములవంటి యీపాశములతో నిన్ను బంధించి నాను. శక్తి యున్నచోఁ ద్రెంచుకొమ్మ. ఓవిరాటమహారాజా! ముందుగా నీ వీతంత్రీపాలునితో నడచి మననివేశమును జేరుము. నీసుఖవార్త దెలియక యంతఃపురకాంతలు తల్లడిల్లుచుందురు. మీవెనకనే మేము మనపశుగణములను దొంగిలిన యీనరపశు వును మీసన్నిధి కీడ్చుకొనివచ్చెదము.

విరా — తంత్రీపాలా! దారితీయుము.

తంత్రీ — ఇటు. ఇటు.

వల — ఓసుశర్మా! మ మ్మాయాసపెట్టి యీగుదెపెట్లు తినక బుద్ధిమంతుఁడ వయి శీఘ్రముగా నడువుము. నడవక పెనఁగితివా తావు చేరునప్పటికి నీశరీరములో గట్టియెముక యొక్కటి యుండదు.

(సుశర్మసైనికులు దీనముఖములతోఁ జూచుచున్నారు.)

ప్రథమభటుఁడు — వారు మనరాజుతో దృష్టిపథమును దాఁటి పోయినారు. ఇఁక మనకుఁ బ్రాణభయము లేదు. మనము మెల్లఁగా నడచి సేనతో ముందు నడిచిన సత్యసేనుని గలిసికొని, రాజును రక్షింపఁ బ్రయత్నము చేయుదము రండు.

ద్వితీయభటుఁడు—వారు మఱికొంతదూరము సాగిపోనీ, మనము మెల్లఁగాఁ బోవుదము. కార్యసాధననిపుణు లెప్పుడును త్వరపడ గూడదు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

పంచమాంకము

రంగము—విరాటరాజు సేనానివేశము.

[సింహాసనాసీనుఁడయి విరాటరాజును, సమీపమున నర్హపీఠముపైని తంత్రీపాలుఁడును, కొందఱు భటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

విరా—ఓతంత్రీపాలా! ఇటువంటి శ్రవణవిదారణమైన దారుణ వార్తవినియు హృదయము పగులక ఱాతిగుండెవాఁడనై బ్రతుకుచున్నాను! హా! ప్రాణేశ్వరీ! హా! సుదేష్ణా!

ఉ. ఒం డననేల? సింహబలు సోదరి వయ్యును వీరమాతవై
యుండియు వీరపత్ని వన నొప్పియు ముక్కున నూర్పు గల్గి నే
నుండఁగ దాయచేత నయయో కొనిపోఁబడితే? యనాథ య
ట్లుండజయాన! యీయెడలియం డెటు నిల్పుదు నింకఁ బ్రాణముల్?

ఓభటులారా! దేవి యేవంకకుఁ బోయినది? కంకభట్టాదు లెటుచనిరి?

ఆసత్యసేనుఁడు—ఆపాపాత్ముని పే రుచ్చరింపరాదు,

ఉ. ఎక్కడ కాన్నృపాలపశు విప్పుడు నా ప్రియఁ గొంచుఁ బోయెనో
యెక్కటిఁ గూడ ముట్టి మ దసీనకఠోరకఠారధారచే
వ్రక్కలు చేసెదం దనువు ప్రక్కలు ముక్క లొనర్చెదం దలల్
చెక్కలు వాసెదన్ సతిని జెచ్చెరఁ దెచ్చెదఁ జీతఁ బుచ్చెదన్.

(అని ఖడ్గహస్తుఁ డై లేచుచున్నాఁడు.)

తంత్రీ—ఓ మహాప్రభూ! సేవకుఁడ నే నుండ దేవర కీ శ్రమ యేల? కంకభట్టారకుఁడే యింతకు నా వైరిభూకాంతుని నంతకుఁ జెంతకుఁ బుచ్చకుండినయెడల నేనుబోయి తోడ్పడి యాతని నవలీలం దునిమి దేవిని దెచ్చి యిచ్చుట నున్నట్లు నీకు సమర్పించెదను.

విరా—అటువంటి క్రూరకిరాతుని చేతఁజిక్కి యింకను దేవి ప్రాణములు చిక్కఁబట్టఁ గలుగునా? నాఁడు ధనగుప్తుఁ డామృత్యుదేవత వాతఁబడి పురుషుఁ డగుటచేత మరల బ్రతికి బయలఁబడఁ గలిగెనుగాని యీయబల యెట్లు తప్పించుకొని రాఁగలుగును? ఈయడియాసతోఁ బని లేదు.

భటులు—ఓ మహారాజా! దేవిని దేవేంద్రునివలె సహస్రదృష్టులతోఁ జూచుచుఁ గంకభట్టారకుఁడు కాపాడుచుండుటచేత దేవిచెంతఁ దేటి చూచుటకైనను సత్యసేనుని సేనకు సాధ్యము కాలేదు. అదె ధనగుప్తుఁడు రోఁజుచుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడు యుద్ధవార్తను విన్నవింపఁ గలఁడు.

[కొందఱు సైనికులు వెనుక రా ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ధన—(వగర్చుచు)—ఓ—ఓ—ఓ మహారాజా! సత్య—సత్యసేనుఁడు—

విరా—ఏమి చేసినాఁడు?

ధన—పాఱి—పాఱిపోయినాఁడు.

విరా—ఊపిరి సంబడించుకొని కొంచెము తాళి మఱిచెప్పు.

ధన—(ప్రవేశించి) కంకభట్టారకుని దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁడై పలాయితుఁ డయ్యెను. దేవి సురక్షిత యయి యున్నది.

విరా—ధనగుప్తా! కంకభట్టారకుని దాడికిఁ దాళఁజాలక సత్యసేనుఁడు పరాజితుఁ డయి పలాయితుఁడగుట నీవు కనివచ్చితివా? విని వచ్చితివా? దేవి సురక్షితయై యుండుట నిశ్చయమేకదా? నిత్యసత్యుఁడ వని నిన్నెఱిఁగియుఁ బగతునిచే భంగపడి సంచలత నొంది యున్న నాడెంద మిప్పుడు నీవు చెప్పిన మేలివార్త నొకపట్టున నమ్మఁ జాలక సందేహపడుచున్నది.

ధన ఓమహారాజా! విన్నది కన్నట్టు నే నెన్నఁడైన విన్నవింతునా? సత్యసేనుఁడు సిగ్గువిడిచి పాఱుచుండఁగా నే నీకన్నులారఁ జూచియే యాశుభవార్తను దేవరచెవిని వేయ వడివడిఁ బరుగిడి వచ్చినాఁడను. ఇఁక మీచిత్తము నించుకసేపు తత్తఱపాటు మాని స్వస్థత నొంది యూఱడిల్లి యుండు మనుఁడు. కంకభట్టారకుని వెంటఁ జెక్కు చెమర్పక విచ్చేసెడు సుదేష్ణాదేవియొక్క శుభస్వరూపమే క్షణకాలములోఁ బ్రత్యక్షముగా దేవరడెందములోని సందియమును దీర్పఁగలదు.

విరా—నీవాక్కు ఫలించి యంతటిభాగ్య మిప్పు డీకన్నులకుఁ గలుగవలెనుగదా? బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును బరాక్రమమున మన కంకభట్టారకుఁడు బవరముల నాఱితేఱిన క్షత్రియవీరుని నోర్వఁగలుగుట నాపాలిటి భాగ్యదేవతయే యాతని రూపమును ధరించి నన్ననుగ్రహింప వచ్చిన దని భావించెదను.

తంత్రీ— అస్త్రవేత్తలైన బ్రాహ్మణసత్తము లుత్తమక్షత్రియుల నోర్చుట యిది క్రొ త్తగాదు.

క. జమదగ్ని కుమారుఁడు మును
సమరంబున నిరువదొక్క సారులు నృపులన్
సమయించి నెత్రుమడుపులు
సమదగతిం జేయలేదె తన్మాతలమందున్.

ఈమహాద్విజుని శౌర్యవిశేషమును నేను బూర్వము హస్తినాపురమునం దుండినప్పుడే యెఱింగినవాఁడను. ఈతఁడు ధనురాచార్యుఁడైన ద్రోణాచార్యుని శిష్యుఁడు. శౌర్యసంపదచేత నీతనిని క్షత్రియులలో నుత్తమ క్షత్రియుఁ డనవచ్చును.

విరా—ఓధనగుప్తా! క్రూరజనాగ్రగణ్యుఁడైన యాసుశర్మ తమ్ముఁడు దేవిని జెఱగొని పోవుచుండఁగా వీరాగ్రేసరుఁ డగు కంకభట్టారకుఁ డడ్డుపడి పోరాడి డేగ నోటఁబడ్డ పారావతినిబోలె రాణి నెట్లు విడిపించెనో సవిస్తరముగా వివరింపుము.

ధన—మొదటినుండియు నే నచట లేను. యుద్ధమెట్లు నడచుచున్నదో చూచివచ్చి యెఱిఁగింపు మని యుత్తరకుమారుఁడు పంపఁగా నేను వచ్చునప్పటికే మార్గమధ్యమున ముందు పలాయితుఁ డగుచున్న సత్యసేనుఁడును వెనుక వానిని దఱుముచున్న కంకుఁడును నా కెదురుపడిరి. సంగరవృత్తాంత మాద్యంతము దేవర కీసైనికులు విన్నవింపఁగలరు. ఓసైనికులారా! మీ కన్నది విన్నవింపుఁడు.

సైని—ఓమహారాజా! దేవరవారు పగతురచేఁ బట్టుపడి రన్న పిడుగువంటి దుర్వార్త చెవిని బడఁగానే దేవిగారు మూర్ఛఁగూరి మొదలు నఱికిన రంభాతరువువలె నేలఁ గూలి సఖీజనశైత్యోపచారములచేఁ గొండొకవడికిఁ దెప్పిఱిలిరి.

విరా—అక్కటా! దేవి కెంతపరితాపము కలిగినది! అనంతరము.

సైని—అంత నంతఃపురకాంతలు చింతాక్రాంతలయి భయభ్రాంతిచే దాయలు వచ్చి తమ్ము దొమ్మి చేయుదు రని నానాముఖములఁ బఱవఁ జొచ్చిరి. కంకభట్టారకులవారు వారిసంభ్రమమును వారించి ధైర్యము చెప్పి దేవీపురస్సరముగా వారి నందఱిని గూర్చుకొని మావెంటఁ గృతకాద్రికందరమునకుఁ గొనిపోవుచుండఁగా దారిలో సత్యసేనుఁడు తనసేనతో వచ్చి తాఁకెను.

విరా__తరువాత?

సైని__తరువాత మనకంకభట్టారకుండు మొగంబు జేవురింపఁ గనుంగవ విస్ఫులింగంబులుగురియ మూర్తీభవించిన వీరరసాధిదేవతయో యన నాగ్రహవ్యగ్రుఁడై మహోగ్రంబుగా సత్యసేనునివంకఁ జూచుచు—

ఉ. వీరుఁడ వౌదు స్త్రీలకడ వీరముఁ జూపఁగ వచ్చినావె? యో
రోరి నరాధమా! నిలువు మొక్కని మేషము పాఱిపోక; నీ
శూరత యెల్లఁ దెల్లమగుఁ జుమ్మని యమ్మరిఁ బోసి యేసినన్
నోరను నెత్తు రొల్కఁ బడె నొచ్చి యతం డరచచ్చి యుర్వరన్.

విరా__మేలు! మేలు! ఆపయిని?

సైని__ఆపైని మఱియే మున్నది? ఆతులువ తెలివిరాఁగానే లేచి మఱి యుద్ధభూమిని నిలువనోల్లక కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పి యూడనిఁబాడెను.

విరా__ఔరా! ఏమి యీపౌరుషము! ఓకంకభట్టారకా! ఒక్కసారి నీ గాఢాలింగన మిచ్చి నన్ను గారవింపుము.

(అప్పుడు కంకభట్టు సుధేష్ణాసహితముగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంక__అమ్మా! నామాట నీవిప్పుడైనను నమ్మెదవా? అదె మహారాజుగారు సుఖాసీను లయి యెట్లు కూర్చున్నారో చూడుము. మన వలలుఁడు కార్యసాధనదీక్ష వహించి పోయినప్పుడును గార్యసిద్ధి గాకుండునా?

సుధే__ఓమహాత్మా! నా కిట్లు నేత్రోత్సవము చేయుచున్న యతఁడు నిజముగా నాప్రాణనాథుఁ డగునా? ఇప్పుడు సహితము నా చిత్తము నాకన్నులను నమ్మఁజాలకున్నది. ఇదియింద్రజాలము కాదుగదా? ఒకవేళ స్వప్న మేమో! కాదుకాదు. నేను మేలుకొనియే యున్నాను. ఓదైవమా! ఇది మాయచేయక నిజము చేయుము. నాప్రాణేశ్వరుఁడొక నామాటకు మాఱుపలికిన నిది మాయకాదని నమ్మవచ్చును. (దాపు నకుఁబోయి) ఓప్రాణనాథా!

విరా—(లేచి) ఓ ప్రాణేశ్వరీ!

సుధే—(తనలో) ఇది నిస్సందేహముగా నాప్రాణేశ్వరునికంఠస్వరమే. (గాత్రస్పర్శనము చేసి) ఇందు మాయ లేదు. (ప్రకాశముగా) ఓమనోవల్లభా! ఏమి నాపుణ్యము! మీ రాయకాలమృత్యువునోటఁ బడియు విడివడి యిప్పుడు మరల నాకంటఁబడుచున్నారు!

విరా—ఇది వలలుఁడు చేసిన యుపకారము. అతఁడు సాక్షాద్రణరంగభీముఁడయి శత్రువుల మీఁదఁ బడి పలువురఁ బొలియించి పోయిన వనుకొన్నప్రాణములనే మరల నిలిపినాఁడు. నీ వెట్లాదురాత్మునిపాలఁబడక మానప్రాణములు దక్కించుకోఁ గలిగితివి?

సుధే—ఈద్విజసార్వభౌముని యనుగ్రహమువలన (అని కంకుని జూపుచున్నది.)

విరా—ఓకంకభట్టారకా! సహస్రనమస్కారములు. చేర వచ్చి యొక్కసారి నీపరిష్వంగసౌఖ్య మిచ్చి నన్నుఁ జరితార్థుని జేయుము. నేను సహస్రజన్మము లెత్తినను నీఋణలేశమును దీర్చుకోలేను. (అని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

కంక—విజయోస్తు! మహారాజా! నా కిప్పుడు జన్మసాఫల్యమయినది.

విరా—మారాజ్యమును ప్రాణములును మీ రిచ్చినవే. ఇటువంటి ప్రాణదాతకు నే నేమి సమర్పించి సంతోషపెట్టఁగలను?

గీ. మృత్యుదంష్ట్రాంకురంబుల నిఱికికొన్న
నన్ను విడిపించె వలలుఁడు నాగబలుఁడు;
పట్టి వచ్చినఖలుబారిఁ బడక యుండఁ
గాంతఁ గాపాడితివి నీవు కంకభట్ట.

దీని నంగీకరించి నాభక్తి కానందింపుము. (అని తనమెడ నున్నరత్నహారమును దీసి యాతనికంఠమున వేయుచున్నాఁడు.)

కంక—దేవరవారి యీచల్లనిమాటమాత్రముననే నాకు సకల సత్కారములును జరిగినవి? వేఱుగఁ గంఠమాలయేల?

విరా—నేను జేసిన యీసత్కారము మీరొనర్చిన యుపకృతికిఁ దగినదికాదు. కొండంత దేవరకుఁ గొండంతపత్రి యెవ్వరు సమర్పింపఁ గలరు?

కంక—తనయేలిక కయి ప్రాణములు డాపక పోరాడుట భృత్య సామాన్యధర్మము. అంతకంటె మే మధికముగాఁ జేసిన దేమియు లేదు. స్వకృత్యమును నిర్వహించిన మ మ్మింత పొగడ నేల? ఈ యపూర్వసమ్మానము దేవరవారి గుణగ్రహణపరాయణతను దెలుపునుగాని మాయర్హతను గాదు.

విరా—ఈవిషయమున మన మేకీభవింపఁజాలము. అది పోనిమ్ము. దేవిని జెఱగొనవచ్చిన యీదురాత్ముఁడు ప్రాణములతోఁ దప్పించుకొని పోఁగలిగెనా?

కంక—వంటయిల్లు చొచ్చినకుందే లెందుఁ బోఁగలదు? అదె యీనరపశువును మన సైనికు లిట కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

విరా—క్షణకాలము వానిని దూరముగా నుండనిండు. మన వలలుఁడును దామగ్రంథియు సుశర్మ నిటఁ గొనివచ్చుచున్నారు—ఓధనగుప్తా! మేము పిలువఁ బిలిచినదాఁక నీ వించుకతడ వావలికిఁ బోయి యీదుష్టునికడ నేమఱక కాచి యుండుము.

ధన—చిత్తము. (అని పోవుచున్నాఁడు.)

కంక—ఆసుశర్మ యెట్లు బెదరుగదిరి వడఁకుచున్నాఁడో!

[అంతట వలలదామగ్రంథులతో సుశర్మ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విరా—(లేచి యెదురుగాఁబోయి) "ఓహోహో! సుశర్మమహారాజులవారా? దయచేయుఁడు. బహుకాలదర్శనము! ఏలినవా రెప్పుడును

బగవారికి లోఁబడువారు కారుగదా?" ఇది యింతకుమున్ను దేవరవారు నాకుఁ జేయ ననుగ్రహించిన సమ్మానమునకుఁ బ్రతిసమ్మానము.

సుశ—(తనలో) దీని కేమి యుత్తరము చెప్పను? ఇప్పుడు భీతిచేత నారొమ్ములు వడఁకుచున్నది; నాలుక తడఁబడుచున్నది; గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. అయినను గాంభీర్యము తెచ్చుకొని తగినసమాధానము చెప్పి నిక్కపు ధైర్యశాలివలె నటింపఁ బ్రయత్నించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓరీ! నృపాధమా! ఇంతలోనే నీ కీకండకావర మేటికి? గడియక్రిందటి నీయవస్థను స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని మఱి మాటాడుము. విధిదోషముచేతఁ బరాభూతుఁ డైనవీరపురుషునిఁ బరిహసించుట యుత్తమక్షత్రియ లక్షణముగాదు. ఇట్లు పరిహాసము చేసినంత మాత్రముననే నీ వధికుఁడవు కావు.

విరా—"నీ నోటికడ్డులేదు గనుకఁ గావలసినన్ని దురుక్తుల నిప్పుడే ప్రేలుము. చేపు నీజిహ్వ నీకు వశముగాదు. తెల్లవాఱినతరువాత నీవు మరల సూర్యునిముఖమును జూడఁబోవు."

సుశ—(తనలో) ఇతఁడన్నంతయుఁ జేయునేమో! ఏమి చేయుదును? హాదైవమా నా కెట్టిగతి తెచ్చిపెట్టితివి! ఓధైర్యమా! నన్ను విడనాడి పోఁబోకు. (ప్రకాశముగా) స్వపౌరుషముచేత నన్ను గెలువఁ జేతఁగాక యన్యుఁడు లోఁబఱిచినప్పుడు నాముందఱ సిగ్గుమాలి యీగర్వోక్తు లేల ప్రేలెదవు?

విరా—ఓరోరిదురాత్మా! న న్నింతకమున్ను మూర్ఛితునిఁ జేయుట నీపౌరుషమో నీసేనాని యైనవిక్రమభుజుని పౌరుషమో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో. అసుకృతాత్ముఁడు వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనఁగా, 'పాపీ చిరాయు' వన్నట్లు నీవు బ్రతికి లజ్జలేక యాతని పౌరుషమును నీపౌరుషమునుగాఁ బరిగణించుకొనుచున్నావు.

సుశ—నేను బాపాత్ముఁడనా! ఏమి యీయున్మత్తప్రలాపములు!

వీరా—నావి ప్రలాపములో యమోఘవాక్యములో యిప్పుడే తెలిసికొనఁగలవు. త్రుటికాల మోర్చియుండుము. పాపాత్ముఁడ వన్న నీ కెంత కోపము వచ్చినది! ఆపదలో నున్నప్పు డన్యకళత్రమునకు ద్రోహము దలఁచిన నీవు పాపాత్ముఁడవు గాక సుకృతాత్ముఁడ వగుదువా! ఔనౌను! నేనే తప్పుదలఁచితిని. ఈరాత్రియే విగతప్రాణుఁడవు కానున్నందున, 'సుకృతీ గతాయు' వన్నట్లు నీవు సుకృతాత్ముఁడ వేయగుదువు?

సుశ—నిరాయుధుఁ డయి చేతఁ జిక్కి యున్న యరాతిని జంపఁబూనుట పౌరుషముగాను, ధర్మమును గాదు.

వీరా—ఇది యింతకుముందు నీవలన నేర్చుకొన్న పౌరుషమే. నీవు నేర్పిన నీతిని నీవిషయముననే ప్రయోగింపవలెను. దుష్టు లన్యుల విషయమున ధర్మమును దలఁపకపోయినను స్వవిషయమునందైనను ధర్మమును బేరుకొందురు. నీవు నేర్పిన ధర్మ మిం కొక్కటి గలదు. నీకు సుకృతత్వసిద్ధి యగునప్పుడు నీబంధువులు నీవద్దనుండి వేడుక చూచి సంతోషపడవలెనుగాదా?—ఓభటులారా! ఈతని మరణమహోత్సవ సందర్శనార్థ మయి యంతఃపురకాంతలను జెఱఁగొన నేతెంచిన మహానుభావుని నీతని తమ్ముని నిటకుఁ దోడ్కొని రమ్మని మన ధనగుప్తునితోఁ జెప్పి రండు.

భటులు—మహాప్రసాదము. (అని పోవుచున్నారు.)

వీరా—సుశర్మా! నీనీతి నీవు మఱచిపోకుము. భ్రాతృవధోత్సవముతో నీతమ్మునికి నేత్రపర్వము చేయవలెనుగాదా? చెప్పు.

సుశ—(మేను చెమర్ప వడఁకుచున్నాఁడు.)

వీరా—ఏమి? నోట మాటరా దేమి? ఓపిఱికిపందా! ప్రాణభీతిచేత గాలిలోని పూరెపుడకవలె నెట్లు కంప మొందుచున్నావు!

సుశ—(గద్గదస్వరముతో) దయ దయ—దయయే పరాక్రమశాలి కలంకారము.

[బద్ధుఁడయిన సత్యసేనుఁడు ధనగుప్తాదులవెంటఁ
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సత్య—(తనలో) ఇది యేమి! విజయశాలియైన నాయన్నగారే యిప్పట ఘనపాశబద్ధు లయి విజితుఁడైనవిరాటరాజుముందట నిలిచి యున్నట్లు కనఁబడుచున్నారు! ఇది యేదో యింద్రజాలమయి యుండవలెను.

ధన—ఓరీ! మదాంధా! మహారాజపత్నిని జెఱఁగొన నిన్ను బనిచిన నీయన్నగారియవస్థను గన్నులారఁ జూచినావా?

సత్య—ఇప్పుడు నాకన్నులే నన్ను మోసపుచ్చుచున్నట్టున్నవి. ఇది యేదో రాక్షసమాయ—మహేంద్రజాలము—ఇది కనుకట్టు కాకుండిన పక్షమున, జాముక్రింద భండనోద్దండవిజయవిరాజితుండయి నిండుకొలువుండి పరాజితుండయి పట్టువడిన విరాటున కర్హదండనము విధింపఁ గోరుచుండియుండిన యితఁ డింతలో నావిరాటునకే భృత్యుఁడయి మ్రోల నిలుచుండుట యెట్లు సాధ్య మగును?

ధన—ఓసత్యసేనా! నీకన్నులే నిన్ను మోసపుచ్చుచున్న వేమి? నీవు సత్యసేనుఁడ వగుదువో కావో చూచుకో. నీవు సత్యసేనుఁడవు కాకుందువేని, యితఁడు నీయన్న సుశర్ముఁడును గాకపోవచ్చును.

విరా—ఓసుశర్మా! నీవు పరలోకయాత్రకుఁ బోవనున్నా వని విని నీతమ్ముఁ డితఁడె నిన్నుఁ జూడ వచ్చియున్నాఁడు. మరణమునకు ముందు నీవు నీభార్యకుఁ జెప్పవలసిన పలుకు లేవేని గలవేని యిప్పుడే యాతనితోడఁ జెప్పిపంపుము.

ధన—స్వామీ! ఈతనికి భ్రాతృస్నేహము మెండు. ఇతఁ డగ్రజుని విడిచి యరనిమిషమైన నుండఁజాలఁడు. యమమందిరమున కన్నకుఁ దెన్నుచూపుచు నాతనితోడనే యితఁడు ముందు నడుచును.

సుశ—ఓపలువలారా! పరాజితుఁ డయియున్నవానిని బరిహసించుట శూరధర్మము గాదురా.

ధన—ఓహో! నీనోటినుండి యెంత దొడ్డమాట వచ్చినది! పట్టుపడిన నన్నుఁ బరిహాసించినప్పు డీధర్మ మెందుఁ బోయినది?

విరా—నీధర్మము స్వాచరణమునందు నీకుఁ బనికిరాకపోయినను బరోపదేశమునకు ననను బనికి వచ్చుచున్నది. మే మన్నది సత్యముకాక పరిహాస మయినట్టు నీవేల తలఁచెదవు? నీమరణవిషయమున నీ కింకను సందేహమున్న—

సుశ—(తనలో) ఇతఁడు నన్ను వధింపఁ గృతనిశ్చయుఁ డయి యున్నట్టే కనఁబడు చున్నాఁడు. ఓధైర్యమా! నేను బ్రార్థించుచున్నను నావద్దనుండక పరుగెత్తెద వేమి? ఓభయమా! ని న్నెవరు రమ్మన్నారు? నామనసు చొచ్చి యిట్లు కలఁచెద వేమి? (ప్రకాశముగా) తమ్ముఁడా! నోటమాట—

సత్య—(తనలో) ఇతఁడు నిశ్చయముగా నాయన్నగారే. వీ రన్నమాట యసత్యము కాదు. (ప్రకాశముగా) అన్నయ్యా! తడఁబడకు. వీరితో నీపక్షమున నేను మాటాడెదను.—ఓకరుణాళులారా! చేతఁజిక్కిన శత్రువును జంపఁ జూచుట మీకిది యేటిపౌరుషము?

ధన—నే నుత్తరము చెప్పెదను. ఓభటులారా! "వీఁడు సురాపానము చేసిన వానివలెఁ బ్రేలుచున్నాఁడే"

సత్య—తులువమాట లాడుటకు మీకిప్పుడు సమయము వచ్చినది.

ధన—ఓభటులారా! "వీని కేమైన నున్మాద మున్నదా?" "ఇట్లు కాఱులు ప్రేలుచున్న యీతులువనాలుక కోయక కత్తి చేతఁ బట్టుకొని యూరక చూచుచున్నా రేమి?" ఓసత్యసేనా! న న్నెఱుఁగుదువా? నేటిప్రాతఃకాలమునం దీమాటలు నీచే ననిపించుకొన్న ధనగుప్తుఁడను నేను. ఆమాటలు మరల నీకప్పగించివేసినాను. నేనిప్పుడైనను నీకు స్మరణకు వచ్చినానా?

సుశ—(తనలో) నేను నీ వన్నదన్నమాట తెత్తిపోదుచు చున్నాఁడు. ఇఁక మాటకుమాట యాడి వీరిని గవలించినఁ బ్రయోజనములేదు. మంచిమాటలతో నీమనసు కరఁగింపఁ జూచెదను. (ప్రకాశముగా) ఓవిరాటమహారాజా! నీ వేమో కరుణాసాగరుఁడ వని చెప్పుకొందురే? నీ కీ మ్మరుణత యెక్కడనుండి వచ్చినది?

సుధే—(రహస్యముగా) ఓప్రాణవల్లభా! నీ వీతనిప్రాణములు గొనఁగూడదు.

విరా—(రహస్యముగా) ఓహృదయేశ్వరీ! ఎప్పుడును నే నీతని వధింపఁ దలఁచుకోలేను. వినోదార్థముగాఁ గొంతతడ వీతని నొక యాట యాడించి విడిచిపెట్టెదను. నీవితనిపక్ష మవలంబించి మాటాడు చుండుము. (ప్రకాశముగా) ఓసుశర్మా! కరుణ యన్న దివ్యవాక్కు నీనోటినుండి వచ్చి చెడిపోవుచున్నది—ఓప్రాణేశ్వరీ! "పాపము! ఈదొరగారిభార్యకు పడుచుఁదనములోనే వైధవ్యదుఃఖము సంభవించు చున్నదిగదా!"

సుధే—ఓప్రాణనాథా! మనమూలమున మనశత్రువునకుసహిత మిట్టివిపత్తు పుట్టరాదు.

కంక—(రహస్యముగా) అమ్మా! నీవు నీపూనికను విడువక యేలాగుననైన నీతని విడిపింపుము.

సుధే—(రహస్యముగా) ఓకంకభట్టారకా! దయార్ద్రహృదయు లైనరాజుగారిచిత్త మెన్నఁడైనఁ గ్రూరకార్యమునకుఁ జొరఁబాఱునా? మీరు నిర్విచారముగా నుండుఁడు.

సుశ—అమ్మా! ఈసభలో నీ కొక్కదానికిఁ దక్క మఱియెవ్వ రికిని నామీఁద దయపుట్ట కున్నది.

వలలుఁడు—ఏలపుట్టును? ఆమెవలె నిక్కడ మఱియెవ్వరును స్త్రీలు లేరు. పిఱికితనముచేత స్త్రీతో సమానుఁడవు నీవు మఱియొకఁడ

వున్నావు. మీయిద్దఱికిని దక్క నిక్కడ మఱియెవ్వరికిని నీమీఁద జాలి పుట్టదు.

సుశ—(తనలో) ఓభాగ్యదేవతా! నన్నీతనిచేతఁ జిక్కించిన చెఱుపుతోఁ దృప్తినొంది యీతనిడెందమందు నామీఁద దయనైనఁ బుట్టింపరాదా? నమ్మించి చెఱిచిన యీభాగ్యదేవత నేల పేరుకొన వలెను?

క. భాగ్యమునె నమ్మకొన్న య
భాగ్యుఁ డెవఁ డభీష్టసిద్ధి పడయంగలుగున్
భాగ్యము నమ్మించి ననున్
భోగ్యావసరమున మోసపుచ్చెదె నేఁడున్?

ఇఁక నే నీరాజునే కనికరము పుట్టునట్లు ప్రార్థించెదను.

విరా—ఓసుశర్మా! పాపపరిహారార్థముగా నీశ్వరప్రార్థనము చేసి యాసన్నమరణమునకు సంసిద్ధుఁడవు కమ్ము.

సుశ—(తనలో) ఎప్పుడో రోగములచేత విడువవలసిన యీశరీరము నిప్పుడే విడుచుట కోర్చుకొందునుగాని యావలి నరకబాధలను దలఁపునఁ దెచ్చి నామనస్సు నన్ను భయపెట్టుచున్నది. ఏమి! ఈమనోవేదన! నామనస్సులో నిప్పుడు వేయి తేళ్లును జెఱ్ఱులును పాఱుచున్నట్టున్నవి. (ప్రకాశముగా) ఓరాజా!—(అని తలవంచుకొనుచున్నాఁడు.)

విరా—వ్రేలుమొగము వేసికొనుటయేకాని మొగము పైకెత్తి దేవుని వేఁడికోవేమి?

వల—హృదయము పాపములతో నిండియున్నప్పు డం దీశ్వరునిఁ బ్రవేశపెట్టుట కవకాశ మెక్కడ నుండును?

క. సుజనుఁ డెపుడైన దేవుని
భజియించుచుఁ బ్రీతితోడఁ బ్రాణము విడుచున్
కుజనుఁడో యీశ్వరభయమున
నిజముగఁ జావన్న మేటి నెగులునఁ బోగులున్.

ఈశ్వరసాన్నిధ్యమునకుఁ బోవ మార్గము నొందుపుణ్యాత్ములు వేఱు; ఈపాపపుబొందిని వదలలేక యీశ్వరునికి దూరదూరములఁ దొలఁగు చుండు వీనివంటివారు వేఱు. ఈపాపాత్ముని కీశ్వరుని పేరెత్త నోరాడునా?

సుశ — (తనలో) ఓలజ్జా? భయమునకుఁ దోడు నీవుకూడ నన్నుఁ జేరి బాధించుచున్నా వేమి? ఛీ! నన్ను విడిచి తొలఁగిపో. (ప్రకాశముగా) ఓమహారాజా! ఈదీనునియెడఁ గరుణచూపుము. నీ వేయీశ్వరుని బ్రార్థింప నన్ను నియోగించితివో యాయీశ్వరునికిఁ బ్రీతికరముగా వర్తింప నిన్నుఁ బ్రార్థించెదను.

క. పరమాపకారి యంచును
గురు కోపమునఁ బగ తీర్పఁ గోరుటకంటెన్
బరమేశ్వరునికి రిపునెడఁ
గరుణను జూపుటయె ప్రీతికర మగుఁ జూమ్మా.

క. నీ విప్పుడ దయ చూపుము
దేవసమానుఁడవు గాఁగఁ దివిరెద వేనిన్
దేవగుణమె దయ ధరణిన్
గేవల రాక్షసగుణంబె నిర్దయత కనన్.

వివేకియైనవాఁడు తొలుదొల్తఁ గోపమును నిర్మూలము చేయవలెను.

ఉ. కోపముతోడఁ దుల్యమగు ఘోరతమాఘము లేదు; కోపమే
పాపులఁ జేయు మానవుల; భ్రాతల మాతలఁ జంపఁ జేయు; స
ద్రూపహితోపదేశములఁ దోఁపఁగనీక, నశింపఁ జేసెడున్
జూపును విన్కినిన్ గనులు శ్రోత్రములుం గలవారి కేనియున్.

[అని కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు]

కంక — (తనలో) ఈదివ్యవాక్యము లీక్రియాశూన్యునినోటినుండి వెడలి నప్పుడే యింత శ్లాఘ్యములుగా నున్నపుడు క్రియావంతుల నోటి

నుండి వచ్చినప్పు డెట్లుండునో! లోకములో నెట్టిమహృథవస్తులును దెలిసియే యింద్రియములకు దాసులగుదురుగదా!

సుధే—ఓప్రాణనాథా! దీనులకన్నులనుండి వెడలు నీరు చూచి నేను సహింపలేను. మీకు నామీఁద దయగలదేని యీతని కన్నుల నుండి వెడలి పాఱుచున్నట్లుగా మీహృదయమునుండి కరుణామృత రసప్రవాహమును బాఱించి యీతనికుటుంబమును సంతోషవార్ధిం దేల్పుఁడు.

కంక—ఓసుశర్మా! నీవు చేసిన యపకారమునకుఁ బశ్చాత్తాపపడి మీదాసుఁడనని రాజుగారిని శరణు వేఁడుము. శరణాగతరక్షణదీక్షా ద[illegible]ఁడు.

వల—ఈకఠినాత్ముని కన్నులనుండి నీరు భయముచేతఁ గాలువ కట్టుచున్నది కాని యనుతాపముచేతఁ గాదు. వీఁడు దయనీయుఁడు కాఁడు.

సుశ—నాకన్నులనుండి నీ రనుతాపముచేతనే వెడలుచున్నది.

సుధే—ఓమనోనాయకా! ఇతఁ డన్న ట్లీబాష్పధారలు పశ్చాత్తాపముచేతనే వెడలుచున్నపక్షమున గంగాప్రవాహమువలె హృదయాంతరాళమందలి పాపమును గడిగి వేసియే వెడలిన వనుటకు సందేహము లేదు. అందుచేత శుద్ధుఁ డైనయితఁ డిప్పుడు దేవరవారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు

విరా—ఓసుశర్మా! దేవిగారిదయవలన నీవు బ్రతికిపోయినావు. ఇఁక నీవారివద్దకు నీవు పో. (అని బంధములు విడిపించుచున్నాఁడు.)

సత్య—ఓమహారాజా! ఇక్కడ మీదాసుఁడు మఱియొకఁడున్నాఁడు.

విరా—నిన్నును క్షమించినాము. ఓసుశర్మా! నేను మొదటి నుండియు నిన్నుఁ జంపఁ దలఁచుకోలేదు. నీధైర్యాదులను శోధించి నీకును నాకును గలభేదమును జూపి మఱి నిన్ను విడువవలయునని యెంచుకనే యీకపటనాటకమును నడిపినాను. పశ్చాత్తప్తుఁడ వగుటచే

నీ విప్పుడు నాకు శత్రుఁడవుగాక పరమమిత్రుఁడ వయినావు. మాతో వచ్చి నీవును నీతమ్ముఁడును మాయింట నాతిథేయసత్కారము లొంది మఱిపొండు. ఇది నాహృదయపూర్వక మైనప్రార్థన.

సుశ — ఓ మహారాజా! శత్రుచేఁగాక నీయుపకారముచేత నిజముగా నే నిప్పుడు చంపఁబడినవాఁడ నయినాను. చంపవలసిన శత్రువే తనయెడ దయ చూపుటకంటె మానవంతునకు మరణము వేఱే ముండును?

విరా — సుశర్మా! ఈయవమానదుఃఖము మనసునం దుంచుకోక మఱచిపొమ్ము. ఈపరాభవమరణముచేత నీస్వర్గగుఁడు నీకు నీతిమంతమయిన మానసజన్మమును బ్రసాదించుచునుగాక! ఓకంకభట్టా! ఈరాత్రి సేనలను సుఖనిద్ర చేయ నియమింపుము. మనమును గొంతసేపు విశ్రమింతము.

కంక — దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. సేనలను దోడుకొని వచ్చుట కయి పురమున కరిగి యున్న మునుపటి తోసిక శంఖాద్యనుజతనూజుల కీవిజయవార్తను దెలుప ధనగుప్తుని నిప్పుడే పంపవలెను.

విరా — ధనగుప్తా! నీ విప్పుడే పోయి సేనలతోఁ బని లేదని మన శతానీకసూర్యదత్తాదులతోఁ జెప్పి వారిని మరలింపుము.

ధన — మహాప్రసాదము. (అని పోవుచున్నాఁడు)

విరా — ఓవలలా! దామగ్రంథీ! తంత్రీపాలా! నానిమిత్తము మీ రత్యంత ప్రయాసపడి యున్నారు. విశ్రమింపఁ బొండు.

వలలాదులు — కార్యసాఫల్య మయినందున మాశ్రమను మేము పరిగణింపము. దేవరవారికి విశ్రమింప విజయంచేయవచ్చును.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

